

3-63
19.12.2023р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ ТА СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ
Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

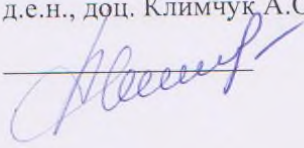
Георгієвська Анастасія Миколаївна

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

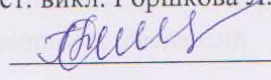
**МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ
ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ**

представлена на здобуття освітнього ступеня «магістр»
спеціальності 242 «Туризм»

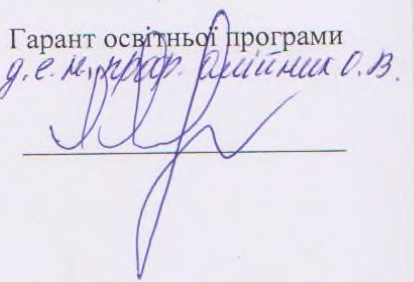
Допущено до захисту
протокол № 09
від 15.11.2023р.
зав. кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи
д.е.н., доц. Климчук А.О.

Керівник
ст. викл. Горшкова Л.О.

Гарант освітньої програми
д.е.н., проф. Рибийчук О.В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ.....	5
1.1. Сутність та складові туристичної індустрії.....	5
1.2. Методичні аспекти державного регулювання.....	12
1.3. Світовий досвід регулювання сфери туризму на державному рівні.....	19
РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	32
2.1. Інструменти механізму державного регулювання туристичної сфери України.....	32
2.2. Аналітичне дослідження туристичної індустрії України.....	42
2.3. Оцінка ефективності діяльності туристичної індустрії України....	56
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ.....	64
3.1. Кластери як об'єкт стратегічного регулювання розвитку туристичної індустрії.....	64
3.2. Пропозиції щодо створення кластерів, як елементу державного регулювання розвитку підприємств туристичної індустрії.....	73
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85
ДОДАТКИ.....	92

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний стан світового туристичного ринку і його глобалізація свідчать про те, що туризм є невід'ємним атрибутом життя будь-якого цивілізованого суспільства. Аналіз стану вітчизняної туристичної індустрії, свідчить про те, що розвиток туризму в Україні перебуває на початковій стадії. Збільшення потоків внутрішнього та в'їзного туризму нині уповільнюється через низку негативних факторів.

Для розвитку та підтримки туристичної індустрії в країні необхідна підтримка з боку держави, а це можливо лише у разі розробки ефективних механізмів регулювання та розвитку в сфері туристичної індустрії. Таким чином, проблема в сфері регулювання туристичної індустрії з боку держави стає на сьогодні доволі актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дозволив зробити висновок, що проблематиці державного регулювання в сфері туристичної індустрії присвячені наукові праці таких авторів, як Алексєєва Ю.В., Бакуменка В.Д., Вакуленка В.М., Валентюк І.В., Давиденко Л.І., Князева В.М., Куца Ю.О., Лугового В.І., Мороза В.М., Ромата Є.В., Ситника Г.П., Шаптала О.С. та ін. Проте існують деякі управлінські аспекти та практики державного регулювання, які потребують подальшого удосконалення.

Мета роботи полягає у дослідженні механізму державного регулювання розвитку підприємств туристичної індустрії в сучасних умовах та визначенню шляхів їх удосконалення. З огляду на мету в роботі визначені наступні **завдання:**

- визначити сутність та складові туристичної індустрії;
- вивчити методичні аспекти державного регулювання;
- дослідити світовий досвід регулювання сфери туризму на державному рівні;
- розглянути інструменти механізму державного регулювання туристичної сфери України;

- провести аналітичне дослідження туристичної індустрії України;
- оцінити ефективність діяльності туристичної індустрії;
- розглянути кластери як об'єкт стратегічного регулювання розвитку туристичної індустрії;
- надати пропозиції щодо створення кластерів, як елементу державного регулювання розвитку підприємств туристичної індустрії.

Об'єктом роботи виступає механізм державного регулювання підприємств туристичної індустрії.

Предметом роботи є теоретичні та практичні засади удосконалення механізму державного регулювання підприємств туристичної індустрії.

Інформаційна база роботи. Під час написання роботи було використано підручники, посібники, статті, наукові дослідження, законодавчі та правові акти України в сфері регулювання туризму, дані Державного агентства з розвитку туризму, а також ресурси мережі Інтернет де висвітлюється досліджувана в роботі тема.

Методи роботи. В ході написання роботи було використано метод пошуку та збору інформації, метод аналізу та синтезу, гіпотетико-дедуктивний метод, табличний та графічний методи, метод прогнозування, статистичний метод, метод узагальнення.

Практичне значення роботи полягає у розробці пропозицій щодо удосконалення механізму державного регулювання розвитку підприємств туристичної індустрії, а саме формуванні туристичних кластерів, з метою підвищення конкурентоспроможності та ефективності діяльності підприємств туристичної індустрії в країні.

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи викладено на 82 сторінках. Робота містить 12 таблиць, 38 рисунків, 2 додатки. Список використаних джерел становить 68 джерел та розміщений на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

1.1. Сутність та складові туристичної індустрії

Одним із джерел задоволення потреб прагнення отримання нових емоцій та зняття втоми для людини є подорожі та відпочинок. В сучасному суспільстві даний вид відпочинку отримав назву «туризм».

На Законодавчому рівні поняття «туризм» визначається, як: «тимчасовий виїзд людини з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях без зайняття оплачуваною діяльністю» [1].

Туризм – є багатоаспектним і складним феноменом, значущість якого лише зростає. Під час подорожі людина набуває нові знання, отримує нові навички та досвід, а також долучається до інших культур. Сьогодні подорожі та відпочинок стають невід’ємною частиною життя населення всіх континентів. Основні ознаки туризму подані на рис. 1.1.

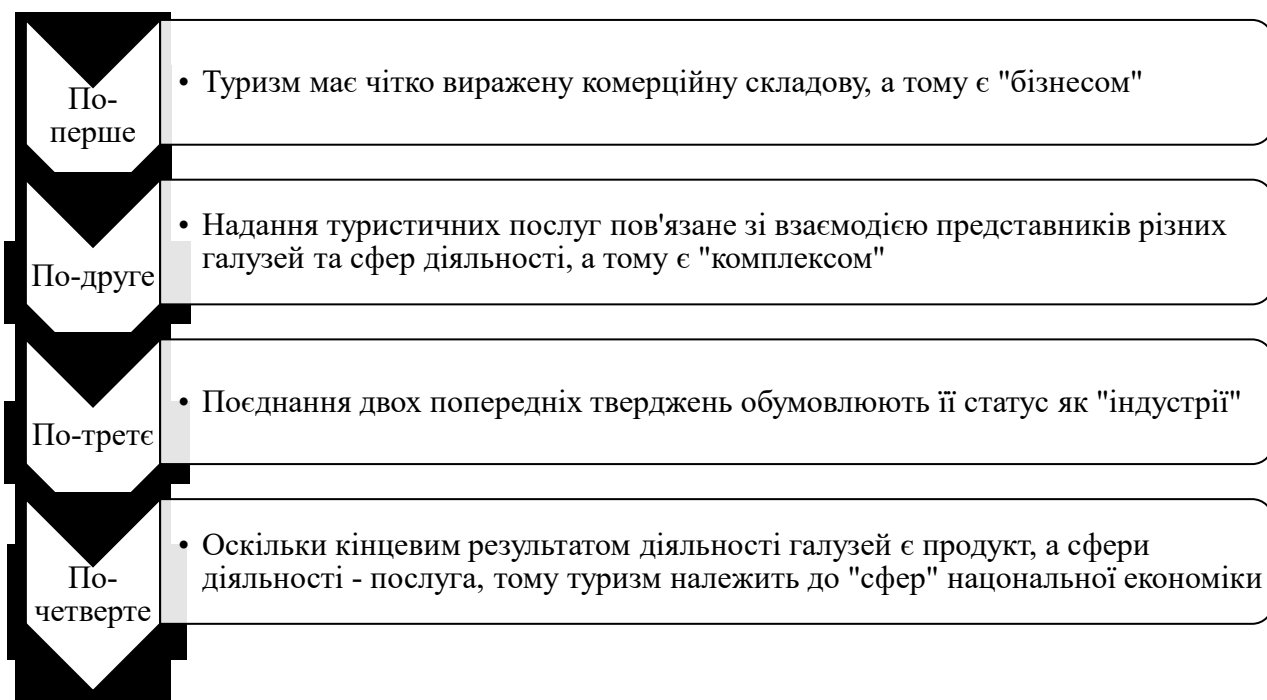

Рис. 1.1. Ознаки туризму

Джерело: складено автором на основі [51]

Під впливом суспільно-політичних чинників туризм як сфера задоволення потреб людини, яка подорожує, перетворився на індустрію – складову світового господарства, потужний господарський комплекс національних економік, що функціонує у тісному взаємозв'язку з природним середовищем, економічною системою, суспільством у цілому [51].

В табл. 1.1 подано тлумачення поняття «туристична індустрія» в науковій літературі та законодавчих документах.

Таблиця 1.1

Визначення поняття «туристична індустрія»

Джерело	Визначення
1	2
Закон України «Про туризм»	Сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийняття, обслуговування та перевезення туристів
Конференція ООН з торгівлі та розвитку в 1971 р.	Сукупність виробничих і невиробничих видів діяльності, спрямованих на створення товарів і послуг для подорожуючих
Методика розрахунку обсягів туристичної діяльності	Сукупність різних суб'єктів підприємницької діяльності, основна виробнича діяльність яких пов'язана з наданням послуг, виробництвом та реалізацією товарів для задоволення потреб туристів
Вуйчик О.І.	Декілька сфер економіки, які повністю або частково займаються наданням послуги туристам та екскурсантам. І на означення цього міжгалузевого комплексу вживається замість терміну «індустрія туризму» термін «рекреаційно-туристичний комплекс»
Зорін І.В., Каверина Т.П., Квартальнов В.А.	Сукупність підприємств, які надають послуги з розміщення та харчування, а також туropерейтингова, транспортна, навчальна, інформаційна, наукова, торгова, виробнича інфраструктура туризму
Киф'як В.Ф.	Вид економічної діяльності, яка реалізується на туристичному ринку
Любіцева О.О.	Міжгалузевий господарський комплекс, який спеціалізується на створенні туристичного продукту, здатного задовольняти специфічні потреби населення в проведенні дозвілля, в подорожі шляхом виробництва та реалізації товарів і послуг туристичного призначення
Олійник Я.Б., Степаненко А.В.	Сукупність підприємств матеріального виробництва і сфери послуг, що забезпечують виробництво, розподіл, обмін і споживання туристичних послуг, освоєння та експлуатацію туристичних ресурсів, а також створення матеріально-технічної бази туризму
Пазенок В.С., Федорченко В.К.	Складна багаторівнева система виробництва туристського продукту, що існує як відносно автономна ланка економіко-господарської структури, яка безпосередньо чи опосередковано обслуговує туризм

Продовження табл. 1.1

1	2
Рутинський М.Й., Стецюк О.В.	Різносторонні підприємства, що продукують товари та послуги, виробництво яких існує за рахунок туризму
Яценко Б.П.	Складне системне утворення (функціонально-господарська система ФГС), де взаємодіють комерційні підприємства, відповідні державні інститути, органи місцевої влади і самоврядування. Ядром цієї моделі є господарська система, комерційний блок, в якому пов'язані послуги туристичних фірм (туроператорів і турагентів), послуги гостинності (готелів, систем харчування, оздоровлення тощо) та послуги транспортних підприємств

Джерело: складено автором на основі [45, с. 60-61]

Отже, на основі наведених визначень поняття «туристична індустрія» можна виокремити її основні ознаки (рис. 1.2).

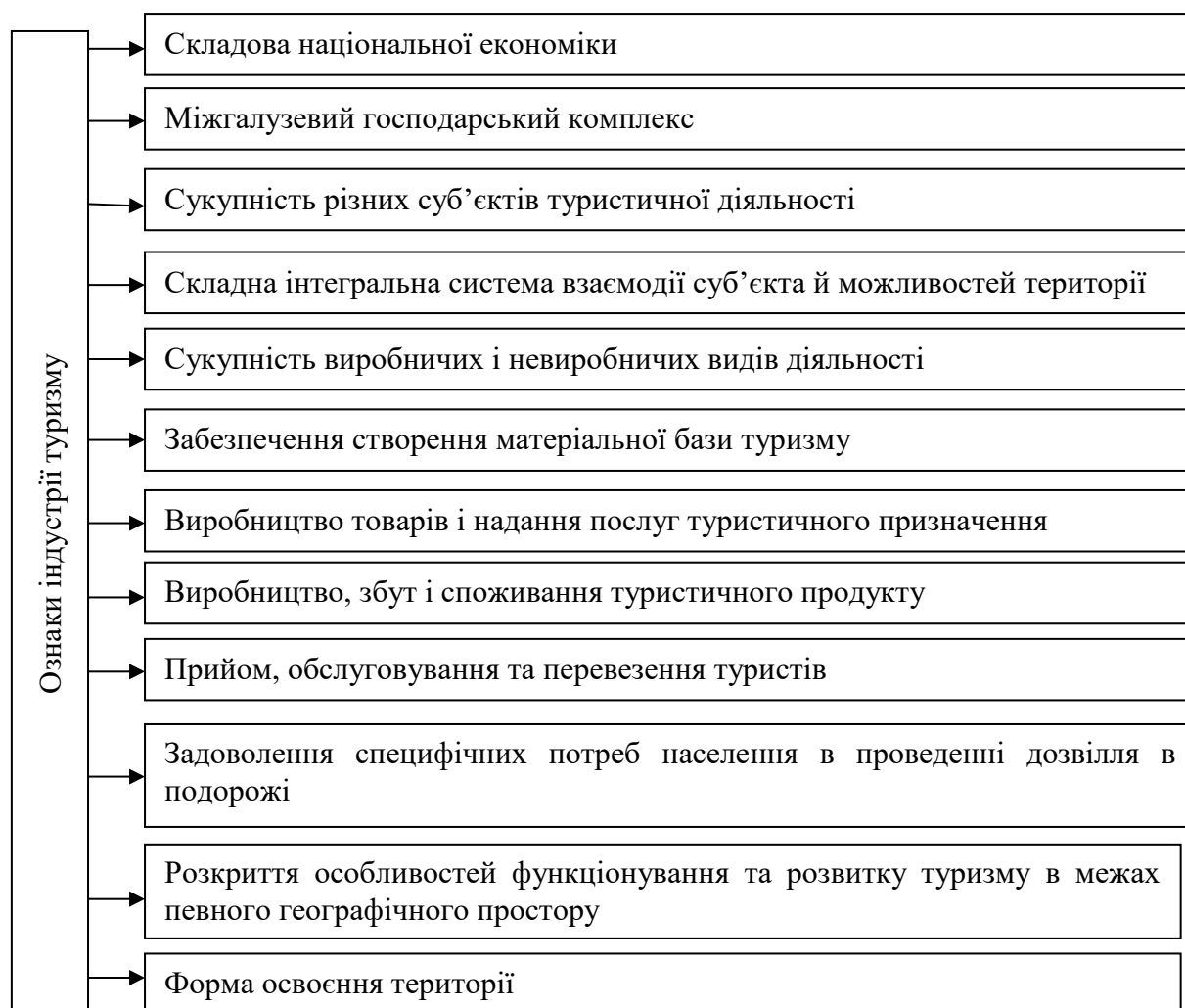

Рис. 1.2. Основні ознаки туристичної індустрії

Джерело: складено автором на основі [51]

Туристичну індустрію можна розглядати як трирівневу систему в економіці регіону (рис. 1.3).

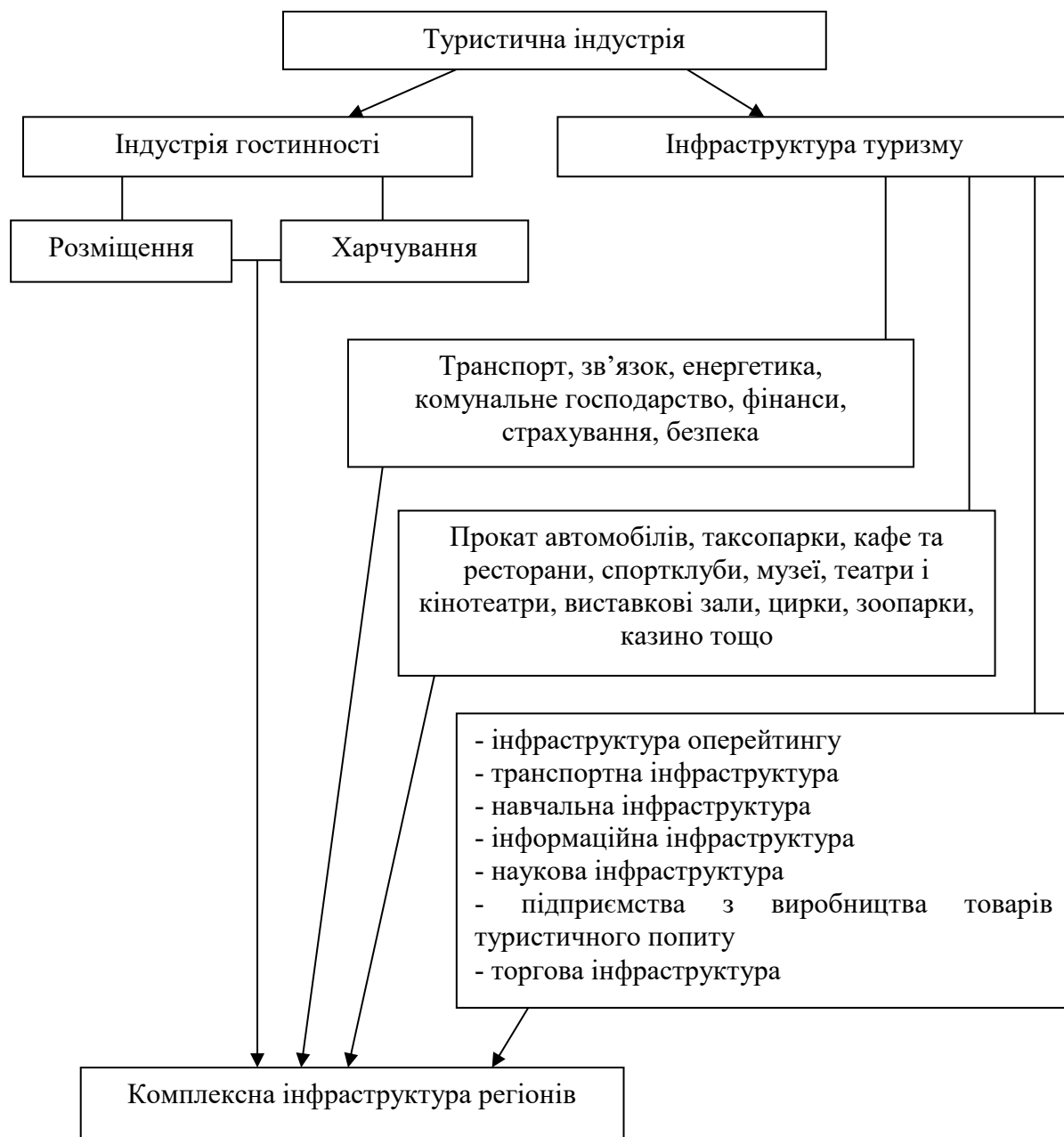

Рис. 1.3. Туристична індустрія

Джерело: складено автором на основі [56, с. 79]

Як видно з рис. 1.3 перший рівень – це виробнича інфраструктура – комплекс діючих споруд, будівель, транспортних мереж, систем, які безпосередньо не відносяться до виробництва туристичного продукту (на відміну від структур двох наступних рівнів), але вони необхідні для надання

туристичних послуг (транспорт, зв'язок, енергетика, комунальне господарство, фінанси, страхування, безпека).

До другого та третього рівнів відносяться підприємства та організації, які безпосередньо беруть участь в туристичній діяльності та розвитку туристичного продукту. Так, на другому рівні знаходяться структури, що можуть функціонувати без туристів, але при наявності туристів їх діяльність значно розширюється. До них належать: ресторани, кафе, музеї, виставкові зали, кінотеатри, театри, підприємства прокату авто, таксопарки, цирки, зоопарки тощо [56, с. 79-80].

На розвиток туристичної індустрії мають вплив різні фактори (рис. 1.4).

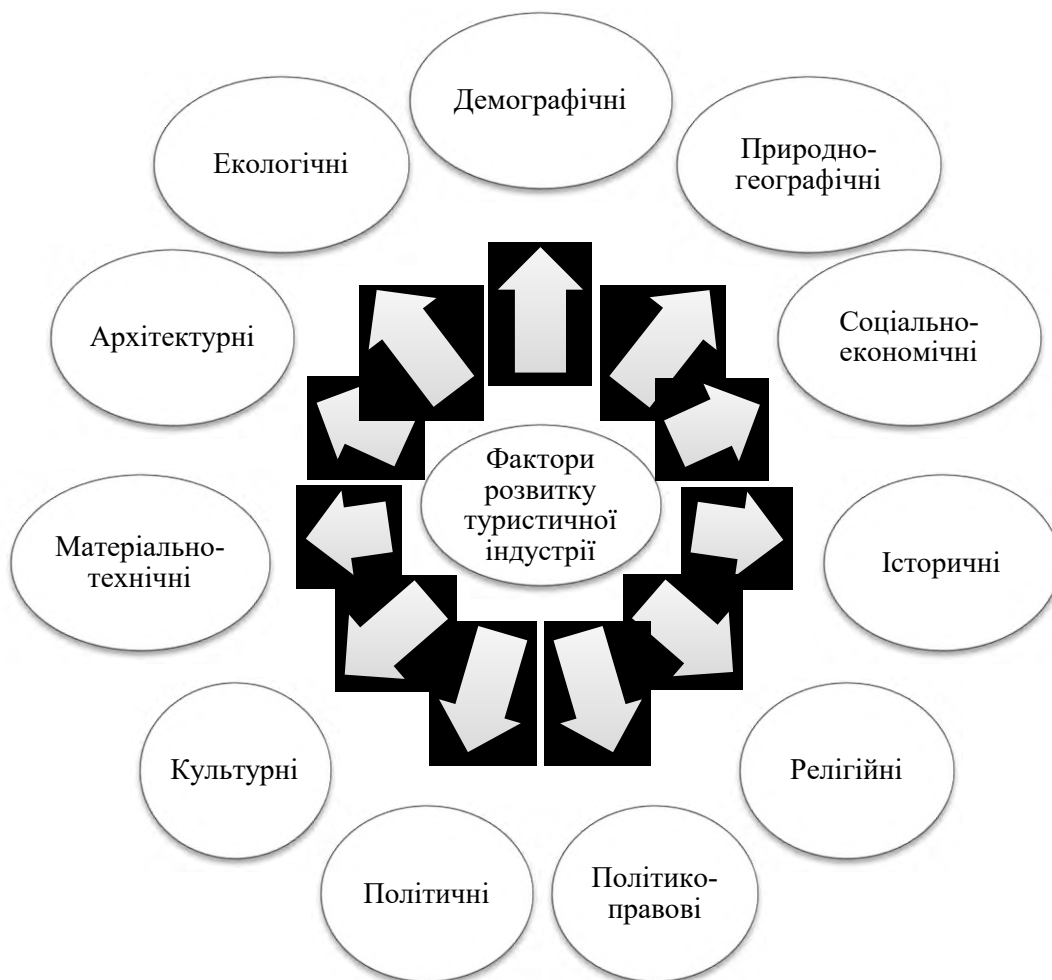

Рис. 1.4. Фактори, що впливають на розвиток туристичної індустрії

Джерело: складено автором на основі [51]

Туристична індустрія, на відміну від туризму, об'єднує в собі суб'єкти господарювання, діяльність яких тим чи іншим чином пов'язана зі створенням, збутом і споживанням туристичного продукту, якому притаманні наступні ознаки (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Ознаки туристичного продукту, як елементу діяльності підприємств туристичної індустрії

Джерело: складено автором на основі [51]

Туристична індустрія – це цілий комплекс складових, основні з яких подані на рис. 1.6.

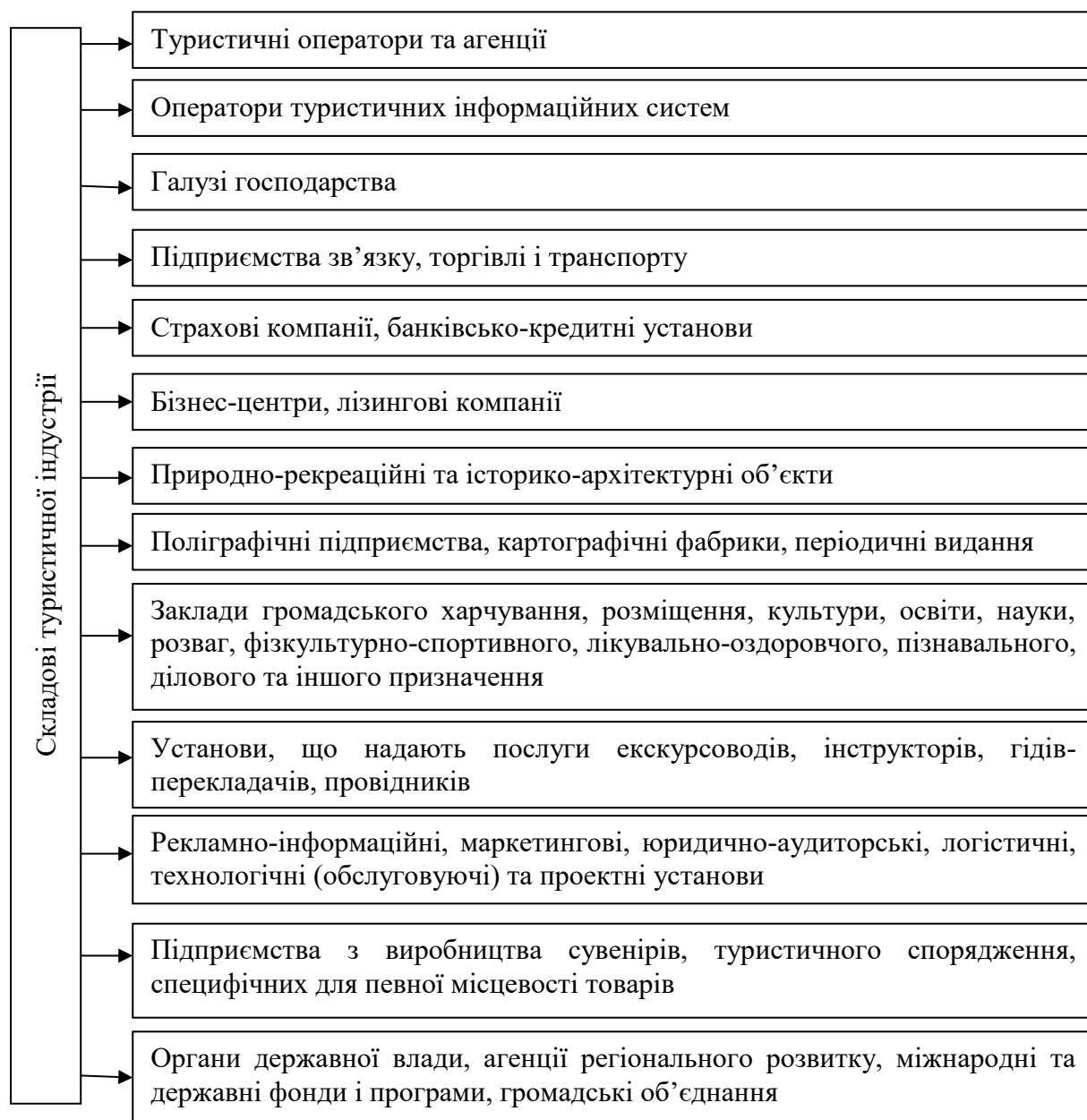

Рис. 1.6. Комплекс складових туристичної індустрії

Джерело: складено автором на основі [51]

Загалом можна сказати, що туристичну індустрію відрізняється складною внутрішньою структурою, має ієрархію цілей функціонування всіх елементів та компонентів, а також багаторівневі та різноманітні комплексні зв'язки.

Туристичну індустрію можна назвати світовою господарською складовою, якої притаманні процеси транснаціоналізації діяльності, а світовий ринок туристичних послуг є так званою пірамідою, на вершині якої знаходяться транснаціональні компанії, які здійснюють комплексне обслуговування за власними стандартами якості, нижчий рівень посідають підприємства середнього та малого підприємництва, що спеціалізуються на наданні окремих послуг (туристичні агенції, підприємства гостинності тощо).

Таким чином, і загальному розумінні «туристична індустрія» - це упорядкована система взаємодії представників міжгалузевого господарського комплексу, чия діяльність передбачає створення, збут і споживання туристичного продукту, здатного приносити значний економічний та соціальний ефект для національної економіки за рахунок задоволення специфічних потреб населення в проведенні дозвілля під час подорожі.

1.2. Методичні аспекти державного регулювання

Інструментом реалізації державної туристичної політики є механізм державного управління туристичною галуззю. Концептуальне розуміння механізму державного управління має декілька підходів:

- механізм як система;
- механізм як процес;
- механізм як сукупність складових.

В першу чергу, механізм державного управління – це система складових, що в сукупності своїх дій призводять до очікуваного результату протягом визначеного періоду [9, с. 45].

Основна мета функціонування механізму державного управління туристичною галуззю полягає у створенні сприятливих умов реалізації потреб людського розвитку, а саме особистісної рекреаційної потреби, з точки зору

підприємницького потенціалу в туристичній галузі та забезпеченні розвитку території [9, с. 46].

Принципи державного механізму управління туристичною галуззю подані на рис. 1.7.

Рис. 1.7. Принципи державного механізму управління туристичною галуззю

Джерело: складено автором на основі [9, с. 48]

Функціонування механізму державного управління туристичною галуззю має на увазі вплив суб'єкта управління на об'єкт шляхом використання певних методів (рис. 1.8).

Рис. 1.8. Функціонування механізму державного управління туристичною галуззю

Джерело: складено автором на основі [9, с. 49]

В Додатку А подано визначені на основі результатів досліджень вітчизняних науковців складові механізму державного управління, які адаптовані до управління в туристичній галузі, серед основних складових: методи управління; інформаційне забезпечення; ресурсне забезпечення; науково-методичне забезпечення.

Суб'єктом механізму державного управління туристичною галуззю є держава в особі органів державної влади. Розглядаючи управління загалом, то його можуть здійснювати і суб'єкти підприємницької діяльності, громадські та міжнародні структури.

Об'єктом механізму державного управління туристичною галуззю є явища, процеси, а також відносини між конкретними суб'єктами туристичної діяльності.

В табл. 1.2 подано зв'язок функцій та методів державного управління туристичною галуззю.

Таблиця 1.2

Функції та методи державного управління туристичною галуззю

Функції	Методи
1	2
Політико-адміністративні: - забезпечення національної безпеки країни через створення безпечних умов перебування туристів на території країни та недопущення негативного впливу туристів на місцеве населення	- Нормативно-правове регулювання - Стандартизація, сертифікація - Ліцензування
Збалансованого розвитку: - оптимальне використання туристично-рекреаційного потенціалу території на основі концепції сталого розвитку через визначення норм туристично-рекреаційного навантаження на відповідні об'єкти і території	- Контроль за охороною навколишнього природного середовища (зонування територій, територіально-просторове планування) - Контроль за охороною історико-культурної спадщини (зонування територій, територіально-просторове планування)
Міжнародні: - формування позитивного іміджу території в світі; - оптимальна реалізація туристично-рекреаційного потенціалу через різні форми міжнародного (зокрема транскордонного) співробітництва на взаємовигідних засадах)	- Митне регулювання - Транскордонне співробітництво - Міжнародне співробітництво
Економічні: - створення сприятливого бізнес-середовища для суб'єктів туристичної діяльності та підприємництва в суміжних галузях через фінансово-економічні інструменти	- Фінансово-кредитне регулювання - Інвестиційне регулювання - Податкове регулювання - Бюджетне фінансування - Цінове регулювання - Валютне регулювання - Структурні зрушення - Державні замовлення і закупівлі

Продовження табл. 1.2

1	2
Інноваційні: - реалізація інноваційного потенціалу з метою підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту через провадження новітніх технологій з надання туристичних послуг	- Інноваційне регулювання
Едукаційні: - створення ефективної системи підготовки, перепідготовки фахівців туристичної галузі усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів	- Освітня і кадрова підготовка
Соціальні: - реалізація державної соціальної політики через розвиток соціальної інфраструктури, соціалізацію туризму; - захист прав туристів, зокрема іноземних, що перебувають на території країни	- Соціальне регулювання - Етнонаціональне регулювання - Промоція - Інформаційне регулювання
Гуманітарні: - збереження мовних та культурних традицій; - формування поваги та любові до історії рідного краю	

Джерело: складено автором на основі [9, с. 52]

До механізму державного управління туристичною галуззю окрім методів відносимо також інституційне, інформаційне, ресурсне та науково-методичне забезпечення (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Характеристика джерел забезпечення механізму державного управління туристичною галуззю

Джерела забезпечення	Характеристика
1	2
Інституційне забезпечення	Система державних та недержавних організаційних структур, які створені на різних управлінських рівнях та реалізують свої рішення за допомогою методів, що належать до їхніх повноважень
Інформаційне забезпечення	Комплекс різних видів етнокультурної, соціальної, природно-географічної, економічної інформації, що характеризує галузь, інструменти збору відповідних первинних даних, їх систематизації, обробки, збереження, пошуку, актуалізації і поширення
Ресурсне забезпечення	Це такі компоненти, як кадрове, фінансове, матеріально-технічне забезпечення. Кадрове забезпечення – це підготовка та підвищення кваліфікації державних службовців, які здійснюють професійну діяльність в органах державної влади різного управлінського рівня

Продовження табл. 1.3

1	2
	Фінансове та матеріально-технічне забезпечення механізму державного управління туристичною галуззю передбачає накопичення, зберігання та розподіл фінансових і матеріальних ресурсів, спрямованих на виконання прийнятих управлінських рішень чи утримання відповідних структур інституційного забезпечення, до повноважень яких належить реалізація державної туристичної політики на відповідному рівні
Науково-методичне	Наукові напрацювання щодо державного управління туристичною галуззю, які можуть бути базисом прийняття управлінських рішень і формуються на основі ціннісного, структурно-системного, раціонального, критичного, конструктивного, порівняльно-ретроспективного, логічного підходів та їх поєднань

Джерело: складено автором на основі [9, с. 54-55]

Вивчаючи сутність регулювання сферою туризму на макрорівні, варто відмітити, що, з одного боку, наявність потужного туристично-рекреаційного потенціалу є важливою, але не достатньою умовою для перетворення туризму на процвітаючу галузь економіки. Будь-які потенційні можливості розвитку туризму будуть реалізовані повною мірою тільки у результаті сполучення ринкових механізмів господарювання з його державним регулюванням. Переважна більшість держав світу створює у структурі власних урядів спеціалізований національний орган з координації роботи усіх підприємств туризму.

Доцільність державного регулювання туристичною галуззю зумовлюється багатьма причинами, які разом із функціями держави наведені у табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Доцільність державного управління в сфері туризму

Причини	Функції держави
1	2
Комплексний характер сфери туризму	- розробка нормативно-правової бази у сфері туризму; - розробка програм розвитку туризму; - виділення інвестицій у сфері туризму; - залучення інвестицій у сферу туризму; - застосування пільг в оподаткуванні; - розвиток периферійних районів;

	- підготовка та підвищення кваліфікації кадрів
--	--

Продовження табл. 1.4

1	2
Захист інтересів споживачів туристичних послуг	- безпека надання туристичних послуг; - фінансові гарантії відповідальності туристичних фірм; - страхування туристів; - інформування про виникнення форс-мажорних обставин; - забезпечення особистої безпеки туристів та їх майна; - надання необхідної медичної, правової та інших видів допомоги при настанні надзвичайних пригод; - захист інтересів туристів за межами своєї держави
Захист навколишнього середовища	- становлення гранично припустимих норм навантаження на туристичні ресурси; - забезпечення оптимального рівня пропускнуєї спроможності туристичної дестинації; - створення і ведення реєстру туристичних ресурсів; - уведення санкцій за порушення законодавства з питань охорони природи, культурно-історичних і архітектурних визначних пам'яток; - раціональне планування забудови територій
Визначення порядку перетинами державного кордону	- збір та обробка статистичних даних про розвиток туризму; - випуск та розповсюдження рекламно-інформаційних матеріалів про розвиток сфери туризму; - допомога в організації проведення міжнародних туристичних виставок у власній країні; - проведення наукових досліджень в туристичній галузі; - сприяння просуванню національного туристичного продукту країни на світовому туристичному ринку; - розв'язання проблем подолання сезонності шляхом популяризації окремих видів туризму, які не залежать від пори року
Міжнародне співробітництво держави у сфері туризму	- сприяння поширенню і зміцненню міжнародного співробітництва у сфері туризму; - ухвалення міжнародних договорів у сфері туризму; - участь країни в діяльності міжнародних туристичних організацій; - відкриття мережі туристичних представництв країни за кордоном; - сприяння підвищенню престижу країни серед міжнародної туристичної громадськості

Джерело: складено автором на основі [26, с. 66-67]

Таким чином, регулювання сфери туризму на макрорівні є процесом, необхідним для успішного розвитку туристичної діяльності в будь-якій країні світу.

Надзвичайно важливим інструментом реалізації державної туристичної політики є механізм державного управління туристичною діяльністю. Ефективність його функціонування залежить від чітко організованої взаємодії

всіх складових, в свою чергу це буде сприяти дієвому впливу суб'єкта управління на керований їм об'єкт, яким є явища, процеси та відносини в туристичній галузі.

1.3. Світовий досвід регулювання сфери туризму на державному рівні

Завдяки розвитку туризму багато країн світу отримують значні кошти в державний бюджет, підвищують доходи суміжних галузей економіки завдяки мультиплікаційному ефекту, поліпшувати загальний стан інфраструктури туристичних destinations. У більшості країн світу вплив туризму на економіку країни регулюється спеціально визначеним центральним органом влади у сфері туризму. Ступінь впливу на туристичну галузь в різних країнах світу неоднорідний та залежить від економічного розвитку країни. З приводу цього виокремлюють декілька моделей державного регулювання сфери туризму.

Загально прийнятним на сьогодні є визначення трьох основних моделей щодо державного регулювання сфери туризму (рис. 1.9).

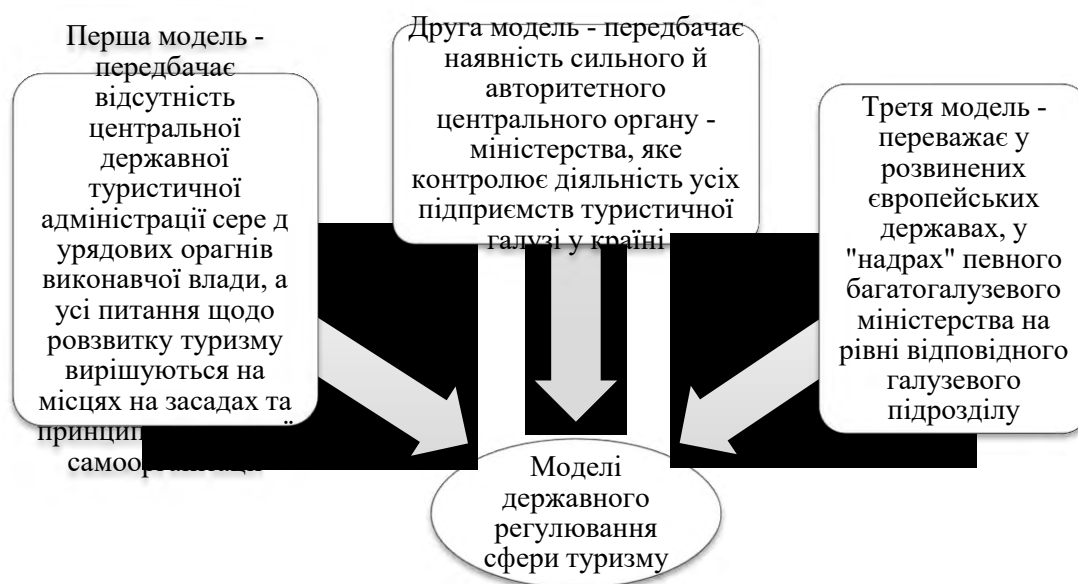

Рис. 1.9. Моделі державного регулювання сфери туризму

Джерело: складено автором на основі [26, с. 68]

Згідно з досвідом різних країн визначено, що успіх розвитку туризму прямо залежить від того, як на державному рівні сприймається ця галузь, наскільки вона користується державною підтримкою. Проте, варто сказати, о унікальної формули для створення оптимальної структури управління туристичною сферою і досі не існує.

На думку деяких науковців, на сьогодні, у міжнародній практиці сформувалися чотири основні моделі державного регулювання у сфері туризму (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Моделі державного регулювання у сфері туризму

Модель	Центральний орган виконавчої влади у сфері туризму	Характерні риси моделей державного регулювання
1	2	3
Перша	Міністерство туризму	- визнання в'їзного туризму як найбільш вигідного джерела отримання іноземної валюти в порівнянні з іншими галузями економіки; - залучення іноземних інвестицій у створення туристичної інфраструктури, яка є найбільш ефективною сферою для вкладення капіталу; - виділення значних фінансових коштів з державного бюджету на розвиток туризму; - забезпечення державно підтримки розвитку малого і середнього бізнесу в туристичному секторі; - необхідність організації дієвої системи безпеки туристів у разі існування високого рівня різноманітних видів ризиків в країні
Друга	Спільне міністерство туризму і суміжного виду діяльності	- визначення туризму як пріоритетного напрямку розвитку економіки та культури країни; - необхідність досягнення збалансованості в розвитку туризму та інших галузей економіки; - забезпечення розподілу повноважень між центральним та регіональним органами державного регулювання у сфері туризму; - широка реклама країни як найбільш популярного туристичного напрямку на зарубіжних туристичних ринках
Третя	Національна туристична адміністрація при багатопрофільному міністерстві або при КМ	- займання туризмом певного місця в структурі економіки; - зменшення ролі центрального органу виконавчої влади; - активний пошук можливостей для узгодження інтересів держави і приватного бізнесу, центру та регіонів; здійснення чіткого розподілу НТА на два підрозділи – «адміністративного» та «маркетингового»; - поступовий перехід «маркетингового» підрозділу НТА на змішане фінансування

Продовження табл. 1.5

1	2	3
Четверта	Відсутність центрального органу виконавчої влади у сфері туризму	1. Дану модель обирають країни, які прагнуть вирішувати проблеми розвитку туризму на регіональному рівні. Для цього країна повинна: - мати високий рівень розвитку загальної та туристичної інфраструктури, забезпечення безпеки туристів, системи надання банківських, страхових, медичних послуг; - бути відомою на світовому туристичному ринку. 2. Дану модель обирають країни, які: - або не приділяють розвитку туризму незалежного значення; - або мають недостатній рівень соціально-економічного розвитку; - або знаходяться у стані політичної нестабільності

Джерело: складено автором на основі [26, с. 69]

Сутність моделювання полягає у визначенні ступеню державного втручання в організацію діяльності туристичної галузі. Перша модель передбачає створення самостійного міністерства туризму, яке наділяється великими повноваженнями у розвитку означеної сфери. У наступних моделях вплив центрального органу виконавчої влади на туристичну галузь зменшується, аж до його повної відсутності у деяких країнах.

В табл. 1.6 подано розподіл країн за обраними ними моделями державного регулювання у сфері туризму за макрорегіонами світу.

Першу модель державного регулювання туристичною галуззю можна умовно назвати «латиноамериканською», тому що вона отримала найбільше поширення серед країн Південної та Центральної Америки. Так, самостійне міністерство туризму на даний час мають 17 із 35 країн американського континенту (або 49%): Гренада, Домініканська Республіка, Куба, Сент-Вінсент та Гренадіни, Тринідад і Тобаго, Ямайка (субрегіон «Кариби»), Беліз, Гватемала, Гондурас, Сальвадор (субрегіон «Центральна Америка»), Аргентина, Бразилія, Венесуела, Еквадор, Парагвай, Уругвай (субрегіон «Південна Америка») та Мексика, яка за методологією Всесвітньої туристичної організації віднесена до субрегіону «Північна Америка» [26, с. 70].

Таблиця 1.6

Розповсюдження моделей державного регулювання у сфері туризму по
макрорегіонах світу

Моделі		Кількість країн по макрорегіонах світу					Усього країн	
		Європа	Америка	АТР	Африка	Близький Схід		
Перша (окреме міністерство туризму)		6	17	8	9	5	45	
Друга	Комбіноване міністерство туризму та галузей матеріальної сфери	9	10	10	15	1	45	87
	Комбіноване міністерство туризму та галузей невиробничої сфери	6	3	9	22	2	42	
Третя	НТА при багатопрофільному міністерстві	25	2	2	4	1	34	55
	НТА при уряді країни	8	3	6	1	3	21	
Четверта (відсутність центрального органу виконавчої влади у сфері туризму)		1	0	4	1	1	7	
Усього країн		55	35	39	52	13	194	

Джерело: складено автором на основі [26, с. 70]

Серед африканських країн першої моделі дотримуються 9 країн (тобто 17%), розташованих переважно у Східній (Еритрея, Кенія, Мозамбік, Зімбабве) та Центральній Африці (Ангола, Камерун, Чад).

У макрорегіоні «Європа» першу модель застосовують лише 10% держав, серед яких: Болгарія, Греція, Ізраїль, Мальта, Румунія, Хорватія.

Майже 40% країн Близького Сходу (5 з 13) також знаходяться на першій моделі державного регулювання у сфері туризму – Єгипет, Ємен, Ліван, Оман, Сирія.

У Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) міністерства туризму існують серед країн Південно-Східної (Індонезія, М'янма, Філіппіни) та Південної Азії (Індія, Мальдіви, Пакистан), а також Океанії (Нова Зеландія), тобто загалом у восьми державах.

Таким чином, перша модель державного регулювання у сфері туризму характерна для країн, що розвиваються. Вона передбачає наявність сильного й

авторитетного міністерства, у компетенції якого сконцентровано значний контроль над туристичною галуззю [26, с. 70].

Друга модель припускає створення спільного міністерства, що окрім туризму займається й іншими, суміжними видами діяльності. Так, наприклад, туризм зазвичай комбінується або з галузями матеріальної сфери (промисловістю, енергетикою, торгівлею, транспортом, зв'язком тощо) або з галузями невиробничої сфери (культурою, спортом, інформацією, охороною довкілля тощо).

У макрорегіональному розрізі ця модель найбільш властива країнам Африки, однак вважати її саме «африканською» немає сенсу. Не зважаючи на високі темпи росту прибуттів іноземних туристів у держави цього континенту, країни Африки в абсолютному вимірі приймають та обслуговують зараз ще дуже мало мандрівників. Слід звернути увагу, що 15 із 37 держав цього континенту створили спільні міністерства туризму з галузями матеріальної сфери, переважно з індивідуальним виробництвом [26, с. 71].

Варто відмітити, що у цей час друга модель стає характерною для країн Південної, Центральної та Східної Європи, де розвиток інфраструктури, залучення інвестицій у туристичну галузь, просування національного туристичного продукту на світові ринки є найважливішими завданнями національних туристичних організацій цих країн. Серед європейських держав найбільше поширення отримало комбінування сфери туризму з галузями матеріальної сфери (Австрія, Чорногорія, Андорра, Сербія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Люксембург, Сан-Марино). Спільні міністерства туризму і галузей невиробничої сфери матеріальної сфери існують у 6-ти країнах Європи, де розвиток туризму поєднується з культурою (Італія, Туреччина, Киргизстан), спортом (Білорусь, Польща) та охороною навколишнього середовища (Албанія) [26, с. 72].

У Америці друга модель розповсюджена серед країн субрегіону «Кариби» (Багами, Барбадос, Сент-Люсія, Домініка, Суринам), де туризм комбінується з цивільною авіацією у межах спільного міністерства, а також у Південній

Америці (Чилі, Перу, Гайана, Колумбія), де туристична діяльність розвивається разом з торгівлею, зв'язком, промисловістю тощо.

Представниками другої моделі у АТР є найрізноманітніші країни – від тих, що розвиваються (Бангладеш, Вануату, Кірибаті, Палау), тих, що належать до категорії нових індустріальних держав (В'єтнам, Малайзія, Таїланд), до тих, що давно відомі як високорозвинені (Південна Корея, Японія) [26, с. 72].

Серед країн Близького Сходу тільки три обрали другу модель. Так, Йорданія та Ірак створили спільні міністерства з туризму та стародавностей, що підкреслює історичну спрямованість туризму. У Бахреїні працює міністерство промисловості, торгівлі та туризму.

Таким чином, друга модель державного регулювання у сфері туризму значною мірою властива як країнам, що розвиваються, так і країнам з перехідною економікою, а в поодиноких випадках – розвинутим країнам, які бажають приділяти туризму більше уваги.

Третя модель характеризується створенням самостійної спеціалізованої структури – Національної туристичної адміністрації – у межах багатофункціонального міністерства або прямо підлеглої уряду країни структури. Варто зазначити, що третю модель доцільно називати «європейською», тому що вона найбільш розповсюджена саме серед країн цього макрорегіону. При цьому 25 країн Європи включають туризм до складу багатопрофільних міністерств – наприклад: міністерств з економічних справ (Нідерланди, Португалія, Латвія, Литва, Македонія, Швейцарія, Росія, Естонія, Монако, Вірменія, Німеччина, Грузія, Данія, Україна, Фінляндія, Боснія та Герцеговина, Словенія, Швеція), міністерств індустріально-торговельного напрямку (Угорщина, Норвегія, Словаччина), міністерства регіонального розвитку (Чехія), міністерства культури, ЗМІ й спорту (Велика Британія) та міністерства закордонних справ та міжнародного розвитку. Решта країн організовують НТА при уряді держав (Азербайджан, Ватикан, Кіпр, Ліхтенштейн, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан) [26, с. 73].

На африканському континенті, навпаки, існують лише поодинокі випадки, коли держави створюють НТА, які мають відносну самостійність. Так, НТА при багатoproфільному міністерстві створені у Кабо-Верде, Конго, Руанді та Нігерії, а НТА при уряді – у Гамбії.

У американському макрореґіоні, на Близькому Сході та АТР третю модель обирають країни, що знаходяться на різних стадіях економічного розвитку – від мега-держав (США, Канада, Китай) до маленьких острівних, які не мають великого впливу на міжнародні економічні стосунки (Федеративні Штати Мікронезії, Маршалові острови тощо), однак для яких туризм є найважливішою сферою господарювання, і НТА отримує достатні повноваження для виконання власних зобов'язань. Голова НТА у таких країнах найчастіше має статус так званого «міністра без портфелю» («minister without a portfolio») [26, с. 73].

Таким чином, третя модель державного регулювання значною мірою властива країнам, у яких сфера туризму переважно належить до компетенції міністерств економічного спрямування, що є додатковим визнанням важливої ролі туристичного сектору в економіці.

До компетенцій НТА, як центрального органу виконавчої влади у сфері туризму, належать наступні (рис. 1.10).

Розробка удосконалення нормативно-правової бази провадження туристичної діяльності

Здійснення координації взаємовідносин між міністерствами, центральними відомствами та органами регіональної влади з питань розвитку туризму

Налагодження зв'язків з іншими країнами і міжнародними організаціями щодо розвитку міжнародних туристичних обмінів

Просування національного туристичного продукту за рубежом

Проведення інформаційного обслуговування туристичного бізнесу

Рис. 1.10. Компетенції НТА

Джерело: складено автором на основі [26, с. 73-74]

Четверта модель припускає відсутність центрального органу виконавчої влади у сфері туризму. У даний час вона притаманна тільки 7 країнам світу, серед яких Бельгія (макрорегіон «Європа»), Бурунді (Африка), ОАЕ (Близький Схід), Соломонові острови, Тонга, Тувалу, Науру (АТР) [26, с. 74].

За результатами дослідження економічного стану перелічених країн виявлено, що означена модель об'єднує як високорозвинені країни, які мають солідний рівень ВВП на душу населення (Бельгія, ОАЕ), так і країни, які займають останні місця у рейтингу. Таким чином, відсутність центрального туристичного відомства у країнах також можна трактувати по-різному.

По-перше, четверту модель державного регулювання обирають країни, які передбачають вирішувати питання розвитку туризму або на регіональному рівні або самостійно суб'єктами господарювання на основі принципів ринкової економіки.

По-друге, четверта модель властива країнам, які або не приділяють розвитку туризму чималого значення, або мають недостатній рівень економічного розвитку, або знаходяться у стані політичної нестабільності тощо [26, с. 75].

Таким чином, за результатами дослідження форм державного регулювання туризмом у 194 країнах світу виявлено, що більшість з них для нормалізації роботи туристичної сфери поєднують елементи державного управління і ринкового саморегулювання. Це призводить до утворення декількох основних моделей державного втручання у туристичну діяльність, які відображують повний спектр проблеми – від створення сильних міністерств туризму до надання туристичним підприємствам можливості представляти власні інтереси за допомогою регіональних структур [26, с. 77].

У країнах з розвиненою економікою державне регулювання туристичної галузі може бути мінімальним. Країнам, що розвиваються, та країнам з перехідною економікою, навпаки, необхідна підвищена увага на державному рівні до розвитку туристичної сфери. Повне ж відсторонення держави від

проблем розвитку туризму може згубно відбитися на усіх учасниках туристичної діяльності [26, с. 77].

Розглянемо більш детально механізми державного управління сферою туризму в деяких країнах світу. Так, Із метою залучення більшої кількості іноземних туристів та збільшення валютних надходжень до державного бюджету в 2007 р. було прийняте рішення про об'єднання Міністерства туризму та Міністерства культури Туреччини в єдиний орган виконавчої влади – Міністерство культури та туризму Турецької Республіки. Вищою комісією із планування (Держпланом) уряду Туреччини було затверджено Стратегію розвитку туризму у країні до 2023 р., яку було розроблено Міністерством культури та туризму, а також план дій щодо реалізації цієї стратегії [57, с. 82].

Туризм у Туреччині розвивався за рахунок впровадження державних програм та використання певного інструментарію:

- створення Міністерства туризму в Туреччині за рахунок проведеного аналізу та виявлення пріоритетної галузі як окремого політичного органу для всебічного розвитку туризму;

- законодавча підтримка туризму в отриманні пільгових умов під час сплати комунальних тарифів, державних дотацій, отримання довгострокових кредитів під державне забезпечення з низькою процентною ставкою, створення вільних економічних зон, на нашу думку, сприяло зниженню собівартості туристичних послуг та збільшенню інвестицій у туристичну галузь Туреччини;

- трансформація економіки, приватизаційна, податкова, експортно-імпортна політика, підтримка приватного підприємництва, перехід до вільної ринкової економіки сприяв економічному розвитку Туреччині та туристичної галузі, яка посідає провідну роль у структурі ВВП;

- інфраструктурна та кадрова політика сприяла підвищенню якості надання туристичних послуг, а також збільшенню кількості туристичних потоків, що сприяє зростанню конкурентних переваг країни;

- маркетингова політика популяризації Туреччини як туристичної країни сприяла збільшенню кількості в'їзного туризму, внаслідок чого у країні

збільшилась частка іноземної валюти, що дає змогу зміцнення національної грошової одиниці;

– створення програми стратегічного розвитку туризму Туреччини, на нашу думку, сприятиме подальшому залученню інвестицій, розвитку державної інфраструктури, усуненню фактора «сезонності» в туризмі за рахунок упровадження сучасного лікувального туризму [57, с. 83].

Туризм є однією з основних експортних галузей Грузії і приносить значні прибутки в державну казну. Туристична галузь дає змогу також створити значну кількість робочих місць (особливо на периферії, де вони найбільш потрібні). Зростання туризму також стимулює розвиток бізнесу в багатьох суміжних секторах економіки, зокрема таких, як сільське господарство, транспортні послуги, в секторі комунікацій тощо [57, с. 83]. Грузія проводить активну стратегію розвитку туризму, яка повинна допомогти перетворити країну на привабливу в популярну з погляду туристів. Для цього створено національний план розвитку туризму та залучення інвестицій, у якому встановлено цілі та завдання, а також розроблено способи їх досягнення.

Уряд здійснив кроки із залучення іноземних інвестицій у туризм країни. Помітним успіхом у цій сфері вважається виділення ЄС коштів на розвиток туризму в Грузії. Саме за підтримки ЄС та уряду Австрії в Грузії розпочато реалізацію проекту з розвитку туристичного сектору, бюджет якого складає 900 000 євро. Мета його полягає в розвитку туризму на регіональному рівні, а також у покращенні законодавчої бази у сфері туризму [57, с. 83]. Особливу увагу приділено популяризації країни у світі.

Згідно із планом уряду, який складається із 10 пунктів, до 2028 р. кількість туристів повинна перевищити позначку в 12 млн. У плані наголошується, що розвиток туризму має здійснюватися комбінацією двох підходів – «горизонтальною політикою», яка спрямована на створення непрямих обставин для заохочення туризму, і застосування «вертикального підходу», що полягає в залученні інвестицій у туристичну інфраструктуру. Уряд Грузії поставив за мету, щоб до 2028 р. кількість туристів перевищила 12

млн. із кількістю населення 4 млн., а також перетворити країну на один із центрів зимового туризму. Для того щоб домогтися бажаних результатів, мають збільшитися щорічні туристичні рекламні кампанії в тих країнах, звідки є високий потенціал залучення туристів, зокрема в Білорусі, Україні, Польщі, Ізраїлі, країнах Балтії [57, с. 83].

Департамент туризму і курортів для покращення статистики туризму в країні здійснює дослідження цієї сфери чотири рази на рік. У результаті дослідження виявилось кілька цікавих тенденцій.

У майбутньому Грузія може увійти у число провідних туристичних країн світу. Серед головних факторів, які сприяли розвитку туризму у Грузії, є:

- створення та підтримка стратегічного планування розвитку туризму;
- залучення інвестицій, а саме фінансової допомоги Європейського Союзу, причому слід зазначити, що фінансові ресурси були використані за цільовим призначенням;
- лібералізація податкової політики, створення електронного врядування, що забезпечило сприятливі умови для отримання дозвільних документів та ведення бізнесу;
- інфраструктурний розвиток доріг, аеропортів, вокзалів, туристичних об'єктів тощо;
- державні інституційні дослідження стану туризму та виявлення шляхів покращення [57, с. 84].

Стан ринку туристичних послуг в Ізраїлі визначається соціально-економічними та політичними процесами, які відбуваються у країні. Туристична політика й напрями розвитку туристичної сфери у країні визначаються Міністерством туризму. Основною метою Міністерства є приваблення зарубіжних гостей у країну. Для цього при Міністерстві створено Державну компанію з туризму, яка забезпечує маркетинг і рекламу, професійне навчання персоналу, контроль діяльності готелів тощо. Друге за важливістю завдання Міністерства – розвиток внутрішнього туризму, тобто заохочення ізраїльтян до відпочинку в межах країни. Вважається, що розвиток туризму

досягне успіху за виваженої політики на національному й регіональному рівнях. Основні стратегічні цілі розвитку туристичної сфери полягають у:

- формуванні туристичного комплексу, структура якого буде визначатися з урахуванням місцевої специфіки;
- розвитку місцевої інфраструктури (готелі, ресторани тощо);
- модернізації засобів зв'язку (телефони, інформаційні системи) та розвитку інфраструктури (дороги, засоби доставки);
- розвитку туристичних кадрів (курси підготовки й перепідготовки кадрів для туризму, курси підвищення кваліфікації) [57, с. 85].

Сьогодні Міністерство та підконтрольні йому органи розробляють нові й підтримують вже наявні програми щодо розвитку туризму в Ізраїлі. При цьому слід пам'ятати, що нинішнє геотуристичне положення країни є суперечливим і складним. З одного боку, Ізраїль володіє надпотужним ресурсним потенціалом і розташований на узбережжях теплих морів, у зоні взаємодії світових релігій і культур. З іншого – країна має складні стосунки з арабським світом, які часто переходять у збройне протистояння, й належить до держав із високою ймовірністю терористичних актів [57, с. 85].

Туристична політика Ізраїлю забезпечується реалізацією низки цільових програм міжнародного, національного та регіонального рівнів, спрямованих на зростання ролі держави на світовому туристичному ринку. Вони забезпечать популяризацію країни, а отже, й наплив додаткових асигнувань, які будуть спрямовані на вирішення екологічних, соціально-економічних та політико-релігійних проблем і завдань. Державна політика Ізраїлю потребує детального дослідження та переймання позитивного досвіду управління країною у кризових обставинах.

Ще півстоліття тому в структурі зайнятості Хорватії переважало сільське господарство. Сьогодні країна має сучасну економіку, де 70% ВВП та зайнятості припадає на сферу послуг. Головну нішу в цьому секторі займає туризм. Для ефективного функціонування та розвитку туризму в країні створено потужну систему органів управління. Вищим законодавчим органом у

галузі туризму є Міністерство туризму, яке відповідає за стратегію і політику щодо розвитку туризму на національному рівні та регулює туристичний бізнес загалом. Вищим виконавчим органом є Комітет із туризму, діяльність якого спрямована на прийняття законодавчих та інших нормативних актів, а також контроль виконання завдань з різних аспектів туристичної діяльності. Відповідальним за просування туристичного продукту країни на світовий ринок є Хорватське туристичне співтовариство. На регіональному та місцевому рівнях країни діє велика кількість відділів та рад із питань туризму, компетенцією яких є забезпечення розвитку туризму та індустрії гостинності, наприклад, вирішення питань щодо присвоєння певного класу готелям [57, с. 86].

Міністерство туризму також співпрацює з низкою некомерційних організацій та професійних асоціацій (наприклад, асоціацією туристичних агентств, готелів, кемпінгів), що регулюють туристичну діяльність у приватному секторі. Туризм є дуже важливою складовою частиною економіки Хорватії [57, с. 86].

Основою розвитку туризму є капіталовкладення. Основними джерелами фінансування туризму в Хорватії є державний бюджет та кошти від приватних та державних компаній. Значна частина цих коштів йде на рекламну діяльність.

Проаналізувавши наведені дані, можна зробити висновки, що в досліджуваних країнах спостерігається поступовий розвиток туризму. Використання державних інструментів, які сприяли розвитку туризму, доцільно застосовувати під час планування державної політики підтримки туристичної галузі в Україні.

У підсумку, можна сказати, що туристична індустрія – це багаторівнева система, що складається зі представників міжгалузевого господарського комплексу. Для ефективного функціонування підприємств туристичної індустрії на рівні держави розробляється механізм регулювання, який має комплексний характер впливу на всіх учасників процесу та сприяє розвитку туристичної сфери.

РОЗДІЛ 2

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Інструменти механізму державного регулювання туристичної сфери України

Відповідно до Закону України «Про туризм» - туризм є одним з державних пріоритетів розвитку економіки й культури України та створює умови для туристичної діяльності. Таким чином законодавчо визначено зміст діяльності держави щодо регулювання туризму.

Державне регулювання в сфері туризму повинно бути пов'язане з необхідними та достатніми вимогами, що відображають інтереси суспільства цілому з огляду на сучасні реалії соціально-економічного розвитку.

У загальному розумінні державне регулювання туристичною діяльністю – це система дій та заходів держави щодо вибору і застосування сукупності інструментів, за допомогою яких здійснюється прямий або опосередкований вплив на об'єкти і суб'єктів туристичної діяльності та створюється сприятливе середовище для розвитку цього виду діяльності [26, с. 23].

Державним регулюванням туризму в Україні згідно до Закону України «Про туризм» є здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та контролю за діяльністю у сфері туризму з метою забезпечення захисту прав та законних інтересів громадян, захисту навколишнього природного середовища, підвищення рівня туристичного обслуговування і забезпечення безпеки туризму.

У ст. 6-12 Закону України «Про Туризм» закріплено найбільш важливі законодавчі установлення щодо місця й ролі туризму в державі, принципів державно регулювання туризму, основі цілі, пріоритетні напрями й шляхи (засоби) реалізації державної політики у сфері туризму [1].

Учасники відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності та суб'єкти, що здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність в Україні подані на рис. 2.1.

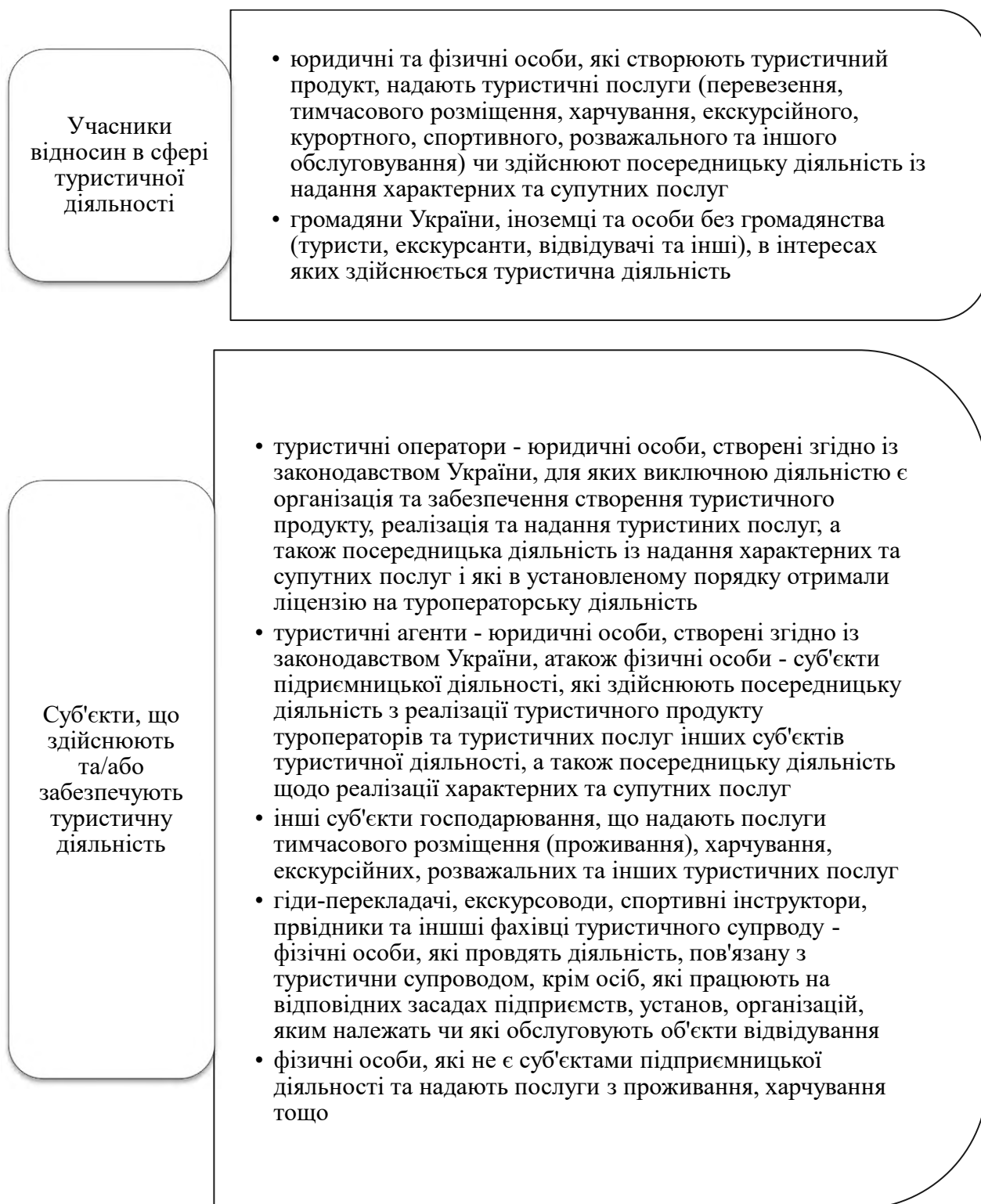

Рис. 2.1. Учасники та суб'єкти туристичної діяльності в Україні

Джерело: складено автором на основі [55]

Перелік посад фахівців туристичного супроводу та кваліфікаційні вимоги до них визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері трудових відносин.

Суб'єкти та учасники туристичної діяльності мають закріплені законодавчо права та обов'язки. У табл. 2.1 подано права та обов'язки суб'єктів туристичної діяльності.

Таблиця 2.1

Права та обов'язки суб'єктів туристичної діяльності в Україні

Права та обов'язки	Перелік
1	2
Права	1. Виробляти і реалізовувати туристичні послуги згідно із законодавством; 2. Вносити пропозиції щодо охорони туристичних ресурсів України, їх збереження та відновлення, порядку використання; 3. Вносити пропозиції щодо вдосконалення освітніх програм з професійного навчання в галузі туризму, підвищення рівня професійної підготовки працівників і фахівців у галузі туризму; 4. На встановлення об'єктам туристичної інфраструктури (готелям, іншим засобам тимчасового розміщення, закладам харчування, курортним закладам тощо), власниками яких вони є, відповідної категорії; 5. На отримання в установленому порядку інформації, необхідної для здійснення їх діяльності, в органах державної влади та органах місцевого самоврядування; 6. Брати в установленому порядку участь у розробці програм розвитку туризму та курортно-рекреаційної сфери; 7. Визначати та оприлюднювати шляхом опублікування загальні умови типового (публічного) договору на надання туристичних послуг; 8. Визначати мінімальну кількість туристів (екскурсантів) у групі; 9. На відшкодування збитків, заподіяних внаслідок незаконних рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб чи заподіяних суб'єктами туристичної діяльності.
Обов'язки	1. Проводити діяльність у галузі туризму, яка підлягає ліцензуванню, лише за наявності ліцензій; 2. Залучати до надання туристичних послуг осіб, які відповідають встановленим законодавством відповідним кваліфікаційним вимогам; 3. Надавати туристам необхідну і достовірну інформацію про туристичні послуги, права, обов'язки та правила поведінки туристів (екскурсантів), умови страхування, порядок відшкодування завданих збитків, умови відмови від послуг, правила візового митного режиму, перетинання державного кордону та іншу інформацію; 4. Надавати туристичні послуги в обсягах та в терміни, обумовлені договором;

Продовження табл. 2.1

1	2
	5. Виконувати вимоги закону щодо забезпечення безпеки туристів, охорони туристичних ресурсів України та довкілля; 6. Вести облікову та іншу визначену законодавством документацію, надавати в установленому порядку бухгалтерську та статистичну звітність; 7. Відшкодовувати в установленому порядку збитки, завдані туристам (екскурсантам), іншим особам та довкіллю.

Джерело: складено автором на основі [55]

В табл. 2.2 подано права та обов'язки суб'єктів туристичної діяльності.

Таблиця 2.2.

Права та обов'язки туристів та екскурсантів в Україні

Права та обов'язки	Перелік
1	2
Туристи та екскурсанти мають право на	- реалізацію закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, відновлення і зміцнення здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб, захист і повагу людської гідності; - необхідну і достовірну інформацію про правила в'їзду до країни (місця) тимчасового перебування, а також виїзду з країни (місця) тимчасового перебування і перебування там, про звичаї місцевого населення, пам'ятки природи, історії, культури та інші об'єкти туристичного показу, що знаходяться під особливою охороною, стан навколишнього середовища; - інформацію про наявність ліцензії у суб'єкта, що здійснює підприємницьку діяльність у галузі туризму, інших документів, наявність яких передбачена законодавством; - отримання обов'язкової інформації, що передує укладенню договору; - отримання туристичних послуг, передбачених договором; - особисту безпеку, захист життя, здоров'я, прав споживача, а також майна; - одержання відповідної медичної допомоги; - відшкодування матеріальних і моральних збитків у разі невиконання або неналежного виконання умов договору; - сприяння з боку органів державної влади України в одержанні правових та інших видів допомоги, а громадяни України також і за її межами; - реалізацію інших прав.
Туристи та екскурсанти зобов'язані	- не порушувати права та законні інтереси інших осіб, вимоги законів, які діють на території країни перебування; - виконувати митні, прикордонні, санітарні та інші правила; - поважати політичний та соціальний устрій, традиції, звичаї, релігійні вірування країни (місця) перебування;

Продовження табл. 2.2

1	2
	• зберігати довкілля, дбайливо ставитися до об'єктів природи та культурної спадщини в країні (місці) тимчасового перебування; • дотримуватися умов і правил, передбачених договором про надання туристичних послуг; • надавати персональну інформацію в обсязі, необхідному для реалізації туристичного продукту; • дотримуватися під час подорожі правил особистої безпеки; • відшкодовувати збитки, завдані їх неправомірними діями. Виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством України та законодавством країни тимчасового перебування

Джерело: складено автором на основі [55]

Регулююча функція держави знаходить свій прояв у розробці та прийнятті законодавчих актів у сфері туризму, встановленні умов провадження туристичної діяльності (ліцензування, сертифікація, стандартизація у сфері туристичної діяльності, дозвільна система на право здійснення туристичного супроводу, обмеження діяльності іноземних суб'єктів господарювання тощо), у забезпеченні сприятливих для розвитку туризму умов шляхом спрощення та гармонізації податкового, валютного, митного, прикордонного та інших видів регулювання, а також у створенні спеціального правового механізму, який забезпечує державний контроль за діяльністю у сфері туризму [26, с. 24].

Функції держави, без здійснення яких неможливий розвиток туризму:

- виконавча, яка спрямована на забезпечення застосування встановлених норм у відносинах між суб'єктами туристичної діяльності, що ґрунтується на владних повноваженнях і виключає заходи заборони, дозволу та примусу;

- контролююча, яка здійснюється уповноваженими державними органами та суб'єктами туристичної діяльності з метою захисту прав та інтересів учасників.

Формулюючи принципи державного регулювання туризму, вищезазначений Закон покладає на державу обов'язки сприяти туристичному бізнесу та створювати відповідні умови для його ефективного розвитку, визначати напрями туристичної діяльності, формувати уявлення про Україну як

країну з величезними потенційними туристичними можливостями, здійснювати підтримку і захист українських туристів, туристичних підприємств та їх об'єднань.

Таким чином, метою державного регулювання у сфері туризму є забезпечення умов для розвитку туризму, створення рівних можливостей суб'єктам туристичної діяльності на ринку туристичних послуг, безпека туризму та захист прав і законних інтересів туристів [26, с. 25].

Зважаючи на положення Закону України «Про туризм» державне регулювання туристичною сферою визначається кількома напрямками (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Напрями державного регулювання туристичною сферою в Україні

Напрямок	Характеристика
1	2
1. Пряма участь держави у розвитку туризму	- визначення правових засад здійснення туристичної діяльності (ліцензування, сертифікація туристичних послуг тощо); - надання гарантій щодо захисту споживачів туристичних послуг (запровадження обов'язкового фінансового забезпечення відповідальності туроператорів/турагентів перед туристами, здійснення обов'язкового страхування туристів (медичного та від нещасних випадків) тощо; - залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій у розвиток індустрії туризму, створення нових робочих місць, забезпечення становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України; - забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів та малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг стосовно цих категорій осіб; - спрямування бюджетних коштів на розробку і реалізацію програм розвитку туризму тощо
2. Законодавче забезпечення становлення й розвитку туризму, захист національного ринку туристичних послуг і створення конкурентоспроможного національного продукту	- нормативне регулювання відносин у сфері туризму; - створення сприятливих для розвитку туризму умов шляхом спрощення та гармонізації податкового, валютного, митного, прикордонного та інших видів регулювання; - розширення міжнародного співробітництва, утвердження України на світовому туристичному ринку

Продовження табл. 2.3

1	2
3. Державний контроль за діяльністю в галузі туризму	- визначення умов провадження туристичної діяльності (ліцензійних вимог), стандартизації та сертифікації туристичних послуг; - визначення кваліфікаційних вимог до посад фахівців туристичного супроводу, видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу; - встановлення системи статистичного обліку і звітності у сфері туризму та курортно-рекреаційного комплексу; - організація здійснення контролю за якістю наданих туристичних послуг; - накладення стягнень і вжиття інших заходів за порушення законодавства в галузі туризму
4. Захист добросовісної конкуренції на ринку туристичних послуг й запобігання монополізму	

Джерело: складено автором на основі [26, с. 25-26]

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про туризм» реалізація державної політики у сфері туризму здійснюється шляхом:

- визначення і реалізації основних напрямів державної політики у сфері туризму, пріоритетних напрямів розвитку туризму;
- визначення способу класифікації та оцінки туристичних ресурсів України, їх використання та охорони;
- спрямування бюджетних коштів на розробку та реалізацію програм розвитку туризму;
- визначення засад безпеки туризму;
- нормативного регулювання відносин у сфері туризму (туристичного, готельного, екскурсійного та інших видів обслуговування громадян);
- ліцензування у сфері туризму, стандартизації й сертифікації туристичних послуг, визначення кваліфікаційних вимог до посад фахівців туристичного супроводу, видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу;
- встановлення системи статистичного обліку і звітності у сфері туристичного та курортно-рекреаційного комплексів;

- організації і здійсненні державного контролю за дотриманням законодавства в галузі туризму;
- визначення пріоритетних напрямів і координація наукових досліджень та підготовка кадрів у галузі туризму;
- участі у розробці та реалізації міжнародних програм з розвитку туризму.

Оптимальне інституційне забезпечення управління туристичною галуззю України повинне поєднувати у собі структури всіх зазначених рівнів, які б взаємодоповнювали один одного та спрямувати спільні зусилля на визначення та використання стратегічних рішень (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Ієрархія рівнів територіальної організації інституційного забезпечення
механізму державного управління туристичною галуззю України

Рівень	Структури
Світовий рівень	Виконавчі, дорадчі органи міжнародних організацій, що функціонують у галузі туризму (Всесвітня туристична організація)
Євроінтеграційний рівень	Виконавчі, дорадчі органи ЄС, інші організаційні структури, що функціонують у галузі туризму
Транскордонний рівень	Виконавчі, дорадчі органи євро регіонів, органи, що створюються з метою виконання програм, проектів, дво- і багатосторонніх угоди співробітництва в галузі туризму
Загальнодержавний рівень (державні структури)	Кабінет Міністрів України Державне агентство розвитку туризму
Міжрегіональний рівень	Структури, створені на основі договорів співробітництва в галузі туризму між окремими адміністративно-територіальними одиницями України (областями, районами, містами тощо)
Регіональний рівень	Спеціалізовані управління обласних державних адміністрацій (управління інфраструктури), спеціалізовані відділи районних державних адміністрацій, спеціалізовані управління (відділи) міст
Субрегіональний рівень	Структури – асоціації місцевих рад, що об'єднують органи місцевого самоврядування і територіальні органи виконавчої влади в межах одного регіону

Джерело: складено автором на основі [45, с. 57]

Інституційне забезпечення на загальнодержавному та регіональному рівнях найбільш взаємопов'язане та вимагає чіткого розподілу повноважень із метою сприяння ефективності державного управління туристичною галуззю.

Відповідно до законодавства держава для реалізації своєї політики, виконання програм економічного та соціального розвитку застосовує різноманітні засоби та механізми регулювання господарської діяльності (ст. 12 Господарського кодексу України) [2].

Основними спеціальними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів туристичного підприємництва є (рис. 2.2).

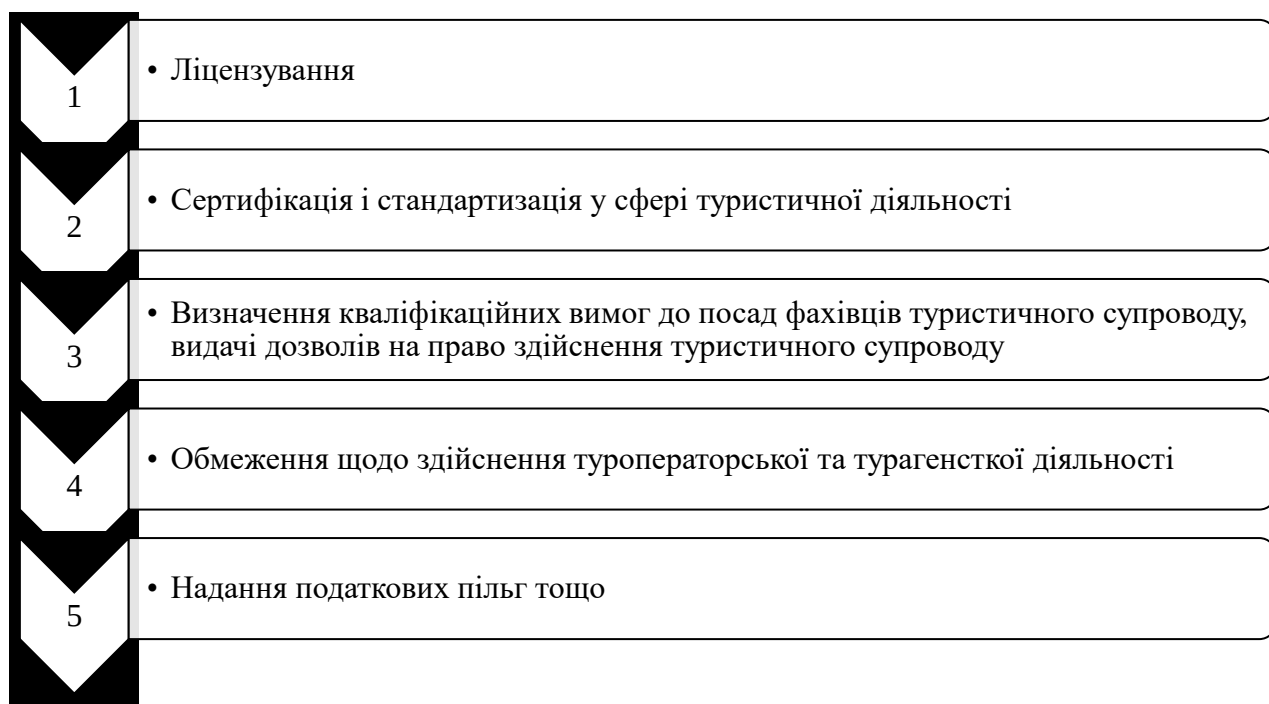

Рис. 2.2. Основні засоби регулюючого впливу держави на суб'єктів туристичної діяльності в Україні

Джерело: складено автором на основі [26, с. 27]

Регулюючий вплив держави реалізується за визначеними функціональними напрямками. Кожен з цих функціональних напрямів реалізується у певній формі. Так, законотворча функція державного регулювання реалізується у такій формі, як прийняття нормативно-правових актів, а дозвільна функція – у формі видачі ліцензій, дозволів, сертифікатів тощо.

Варто також наголосити, що відповідно до Закону України «Про туризм» визначено основні пріоритетні напрями державної політики у сфері туризму, серед яких:

- удосконалення правових засад регулювання відносин у галузі туризму;
- розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, сільського, екологічного (зеленого) туризму.

Оскільки туристична діяльність є особливим видом господарювання, можна констатувати, що система державного регулювання туристичної діяльності здійснюється в наступних формах (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Форми державного регулювання туристичної діяльності в Україні

Джерело: складено автором на основі [26, с. 28]

Як видно з рис. 2.3, кожен з цих заходів, дій, рішень, нормативно-правових актів:

- містить владне розпорядження організаційно-правового характеру;
- врегульовує відносини, пов'язані зі здійсненням туристичної діяльності;

- є вираженням реалізації певного засобу державного регулювання туристичної діяльності.

Отже, державне регулювання діяльності у сфері туризму здійснюється органами законодавчої, виконавчої та судової влади за допомогою засобів і форм, визначених законом. Попри певні проблеми у державному регулюванні туризму, на сьогодні державою створено усі законодавчі важелі впливу на становлення й розвиток вітчизняного туризму.

2.2. Аналітичне дослідження туристичної індустрії України

Для проведення дослідження діяльності туристичної індустрії України, в першу чергу, варто проаналізувати кількість громадян, які відвідали країни. Для цього розглянемо в'їзні потоки до України за останні 5 років (рис. 2.4).

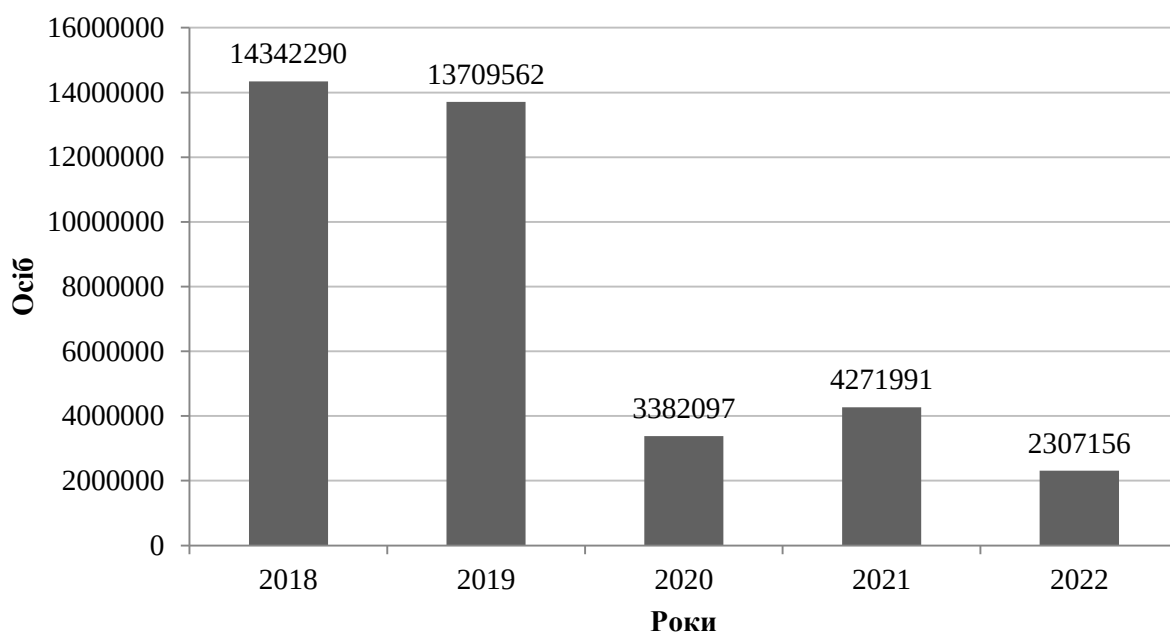

Рис. 2.4. Чисельність іноземних громадян, які в'їхали в Україну у 2018-2022 рр., осіб

Джерело: складено автором на основі [48]

Отже, за даними рис. 2.4 бачимо, що Україну у 2018 р. відвідало 14,34 млн. осіб, у 2019 р. 13,7 млн. осіб. У 2020 р. у зв'язку з пандемічними обмеженнями країну відвідало лише 3,38 млн. осіб. У 2021 р. відбулося деяке покращення, так країну відвідало 4,27 млн. осіб, що на 0,89 млн. осіб більше ніж у 2020 р. У 2022 р. чисельність іноземних громадян, які відвідали Україну становила 2,3 млн. осіб, таке зниження пов'язано із військовими діями на території країни. Варто також зазначити, що в більшості випадків в 2022 р. країну відвідували журналісти, волонтери, представники різних міжнародних організацій.

На рис. 2.5 подано динаміку кількості іноземних осіб, обслугованих у КЗР у період 2016-2020 рр.

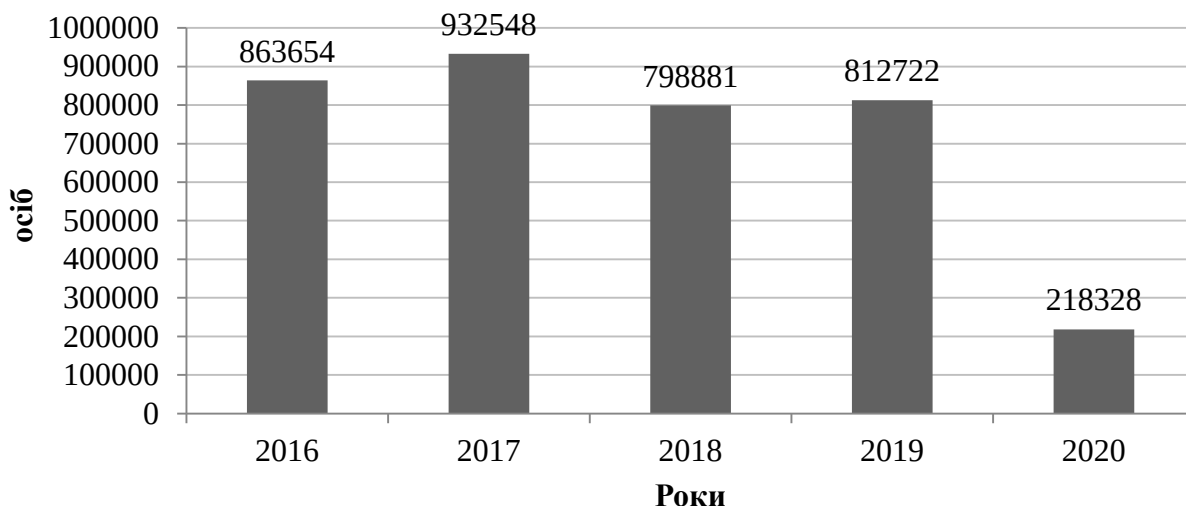

Рис. 2.5. Динаміка кількості іноземців обслугованих у КЗР в Україні у 2016-2020 рр., осіб

Джерело: складено автором на основі [48]

За даними з рис. 2.5 можна побачити, що кількість іноземців, які розміщувалися в КЗР у 2016-2019 рр. була на рівні 800,0 – 900,0 тис. осіб. Зменшення відбулось у 2020 р. до 218328 осіб, що є наслідком пандемічних обмежень пересування.

Варто зауважити, що статистична інформація за даним показником за період 2021-2022 років не оприлюднювалась органами державної статистики у

зв'язку із військовою агресією РФ проти України, відповідно до Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни».

Далі проаналізуємо діяльність суб'єктів туристичної сфери України у період 2018-2022 рр. Спочатку розглянемо кількість туристичних агентств в Україні (рис. 2.6).

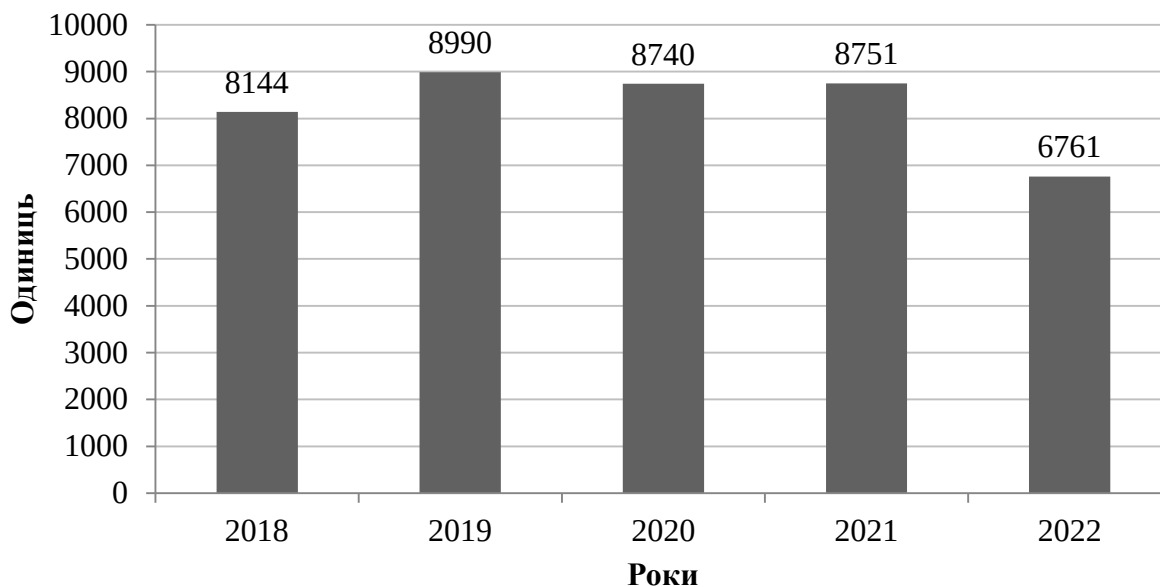

Рис. 2.6. Динаміка кількості туристичних агентств в Україні
у 2018-2022 рр., одиниць

Джерело: складено автором на основі [48]

Отже, під час аналізованого періоду, найбільша кількість туристичних агентств припадала на 2019 р. – 8990 одиниць. У 2020 р. їх кількість скоротилась порівняно із 2019 р. на 250 одиниць та становила 8740 одиниць. У 2021 р. кількість туристичних агентств становила 8751 одиницю, а у 2022 р. їх кількість скоротилась на 1990 одиниць та становила вже 6761 одиницю.

На рис. 2.7 подано динаміку кількості туристичних операторів в країні у період 2018-2022 рр.

Так, за аналізований період найбільша кількість туристичних операторів в країні була у 2019 р., а саме 1261 одиниця, у 2020 р. їх кількість скоротилась до

1198 одиниць, у 2021 р. скорочення відбулось до 1141 одиниці, у 2022 р. кількість туристичних операторів в Україні становила 76 одиниць.

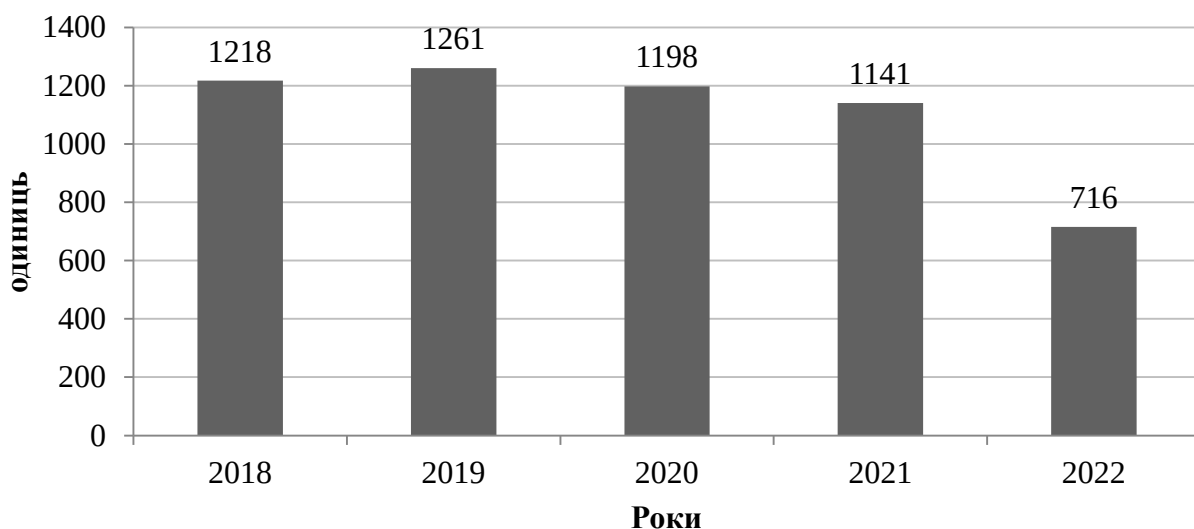

Рис. 2.7. Динаміка кількості туристичних операторів в Україні
у період 2018-2022 рр., одиниць

Джерело: складено автором на основі [48]

Далі розглянемо динаміку кількості суб'єктів з надання інших послуг із бронювання та пов'язаної з цим діяльності (рис. 2.8).

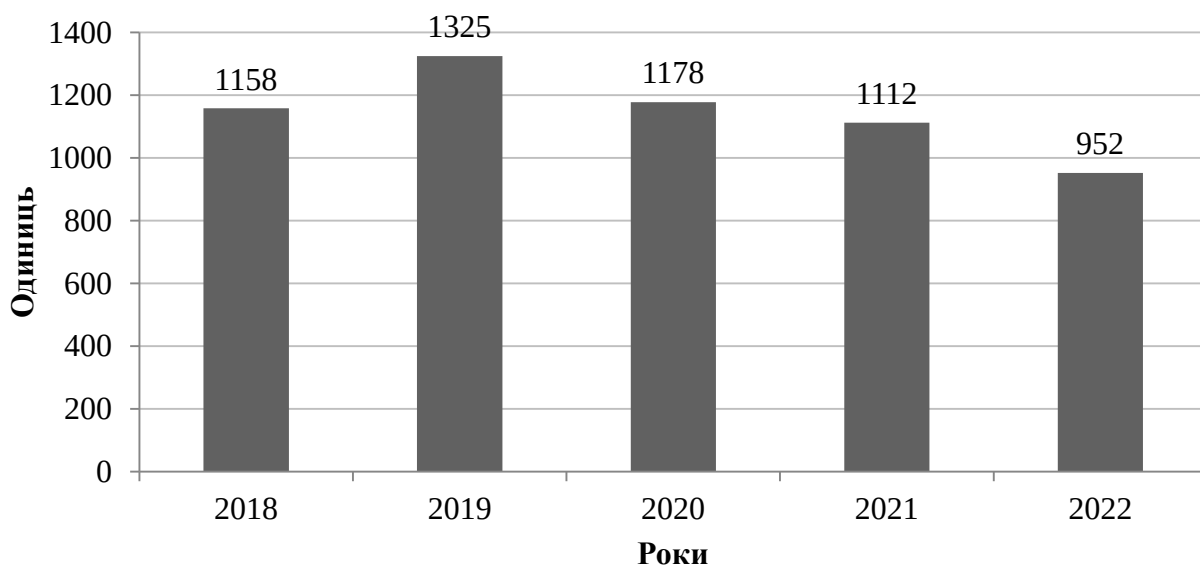

Рис. 2.8. Динаміка кількості суб'єктів з надання інших послуг із
бронювання та пов'язана з цим діяльність у період 2018-2022 рр. одиниць

Джерело: складено автором на основі [48]

Отже, з даних на рис. 2.8 бачимо, що кількість суб'єктів з надання інших послуг з бронювання та пов'язана з цим діяльність характеризується зменшенням починаючи із 2020 р., так якщо у 2019 р. суб'єктів даного виду діяльності нараховувалося 1325 одиниць, то у 2020 р. їх кількість скоротилась на 147 одиниць та становила 1178 одиниць, у 2021 р. вже нараховувалося лише 1112 одиниць суб'єктів з надання інших послуг із бронювання та пов'язаної з цим діяльністю, а у 2022 р. їх чисельність становила вже 952 одиниці.

Далі проаналізуємо динаміку кількості працівників туристичних агентств, туристичних операторів та суб'єктів з надання інших послуг із бронювання та пов'язаною з цим діяльністю (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Динаміка кількості працівників туристичних агентств, туристичних операторів та суб'єктів з надання інших послуг із бронювання та пов'язаною з цим діяльністю у 2018-2022 рр., осіб

Джерело: складено автором на основі [48]

Отже, за даними рис. 2.9 можна сказати, що найбільша кількість працівників туристичних агентств протягом аналізованого періоду нараховувалася у 2019 р. – 15569 осіб, у 2022 р. їх кількість скоротилась майже в двічі та становила вже 8851 особу.

Кількість працівників туристичних операторів характеризується тенденцією до зменшення із 2020 р., так якщо у 2019 р. нараховувалося 6511 працівників туристичних операторів, то у 2020 р. їх кількість становила вже 4960 осіб. У 2022 р. кількість працівників туристичних операторів зменшилась до 3289 осіб.

Найбільша кількість працівників суб'єктів з надання інших послуг із бронювання та пов'язаною з цим діяльністю протягом аналізованого періоду була у 2019 р. – 2924 особи, у 2020 р. кількість працівників зменшилась до 2424 осіб, у 2021 р. кількість працівників вже дорівнювала 2406 осіб, а у 2022 р. лише 1778 осіб.

Далі проаналізуємо обсяги реалізації суб'єктів туристичної діяльності у період 2018-2022 рр., спочатку розглянемо обсяги реалізації туристичних агентств (рис. 2.10).

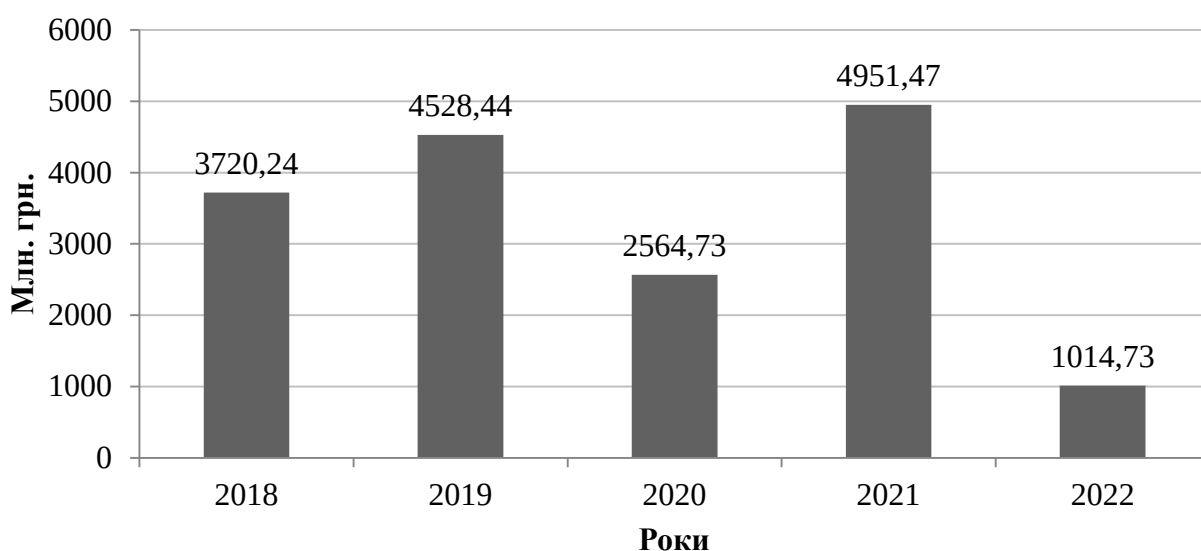

Рис. 2.10. Динаміка обсягів реалізації туристичних агентств у 2018-2022 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [48]

З рис. 2.10 бачимо, що протягом аналізованого періоду найбільший обсяг реалізації туристичних агентств припадає на 2021 р. – 4951,47 млн. грн.. Варто зазначити, що у 2020 р. пандемічних обмежень обсяг реалізації туристичних агентств дорівнював 2564,73 млн. грн., у 2022 р. він становив 1014,73 млн. грн., що є наслідком повномасштабних військових дій на території України.

Далі проаналізуємо динаміку обсягу реалізації туристичних операторів у 2018-2022 рр. (рис. 2.11).

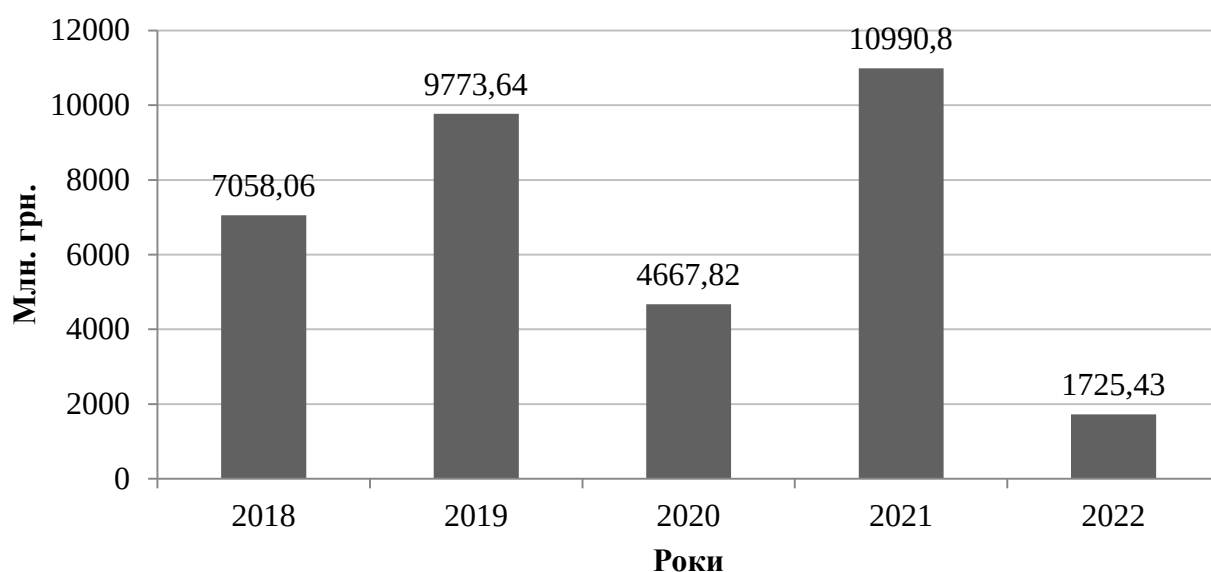

Рис. 2.11. Динаміка обсягу реалізації туристичних операторів у 2018-2022 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [48]

Досліджуючи динаміку обсягу реалізації туристичних операторів України протягом аналізованого періоду (рис. 2.11) бачимо, що найбільший обсяг реалізації припадає на 2021 р. – 10990,8 млн. грн. У 2020 р. пандемічних обмежень обсяг реалізації туристичних операторів дорівнював 4667,82 млн. грн., у 2022 р. він становив 1725,43 млн. грн.

На рис. 2.12 подано динаміку обсягів реалізації суб'єктів з надання інших послуг із бронювання та пов'язаної з цим діяльністю.

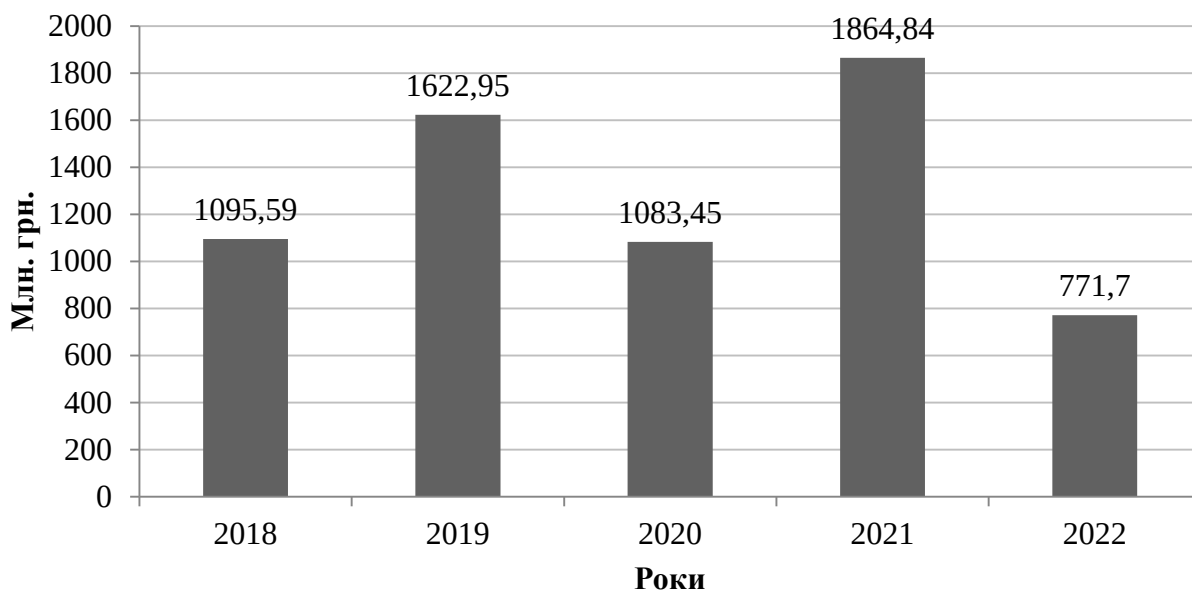

Рис. 2.12. Динаміка обсягів реалізації суб'єктів з надання інших послуг із бронювання та пов'язаної з цим діяльністю у 2018-2022 рр. млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [48]

Аналіз динаміки обсягів реалізації суб'єктів з надання інших послуг із бронювання та пов'язаної з цим діяльністю показав, що найбільший обсяг реалізації припадає на 2021 р. – 1864,84 млн. грн., у 2020 р. під час пандемічних обмежень обсяг реалізації дорівнював 1083,45 млн. грн., у 2022 р. обсяг реалізації становив лише 771,7 млн. грн.

Основними підприємствами туристичної індустрії є не лише суб'єкти туристичної діяльності (туристичні агентства, туристичні оператори) але і засоби тимчасового розміщення. На рис. 2.13 подано кількість готелів і подібних засобів тимчасового розміщування у період 2018-2022 рр. в Україні.

Отже, найбільша кількість готелів та подібних засобів тимчасового розміщування протягом аналізованого періоду нараховувалась у 2019 р. – 5451 одиниця. Із 2020 р. їх кількість почала скорочуватися, так у 2020 р. вже нараховувалось 5125 одиниць, у 2021 р. – 4903 одиниці, а у 2022 р. – 4082 одиниці.

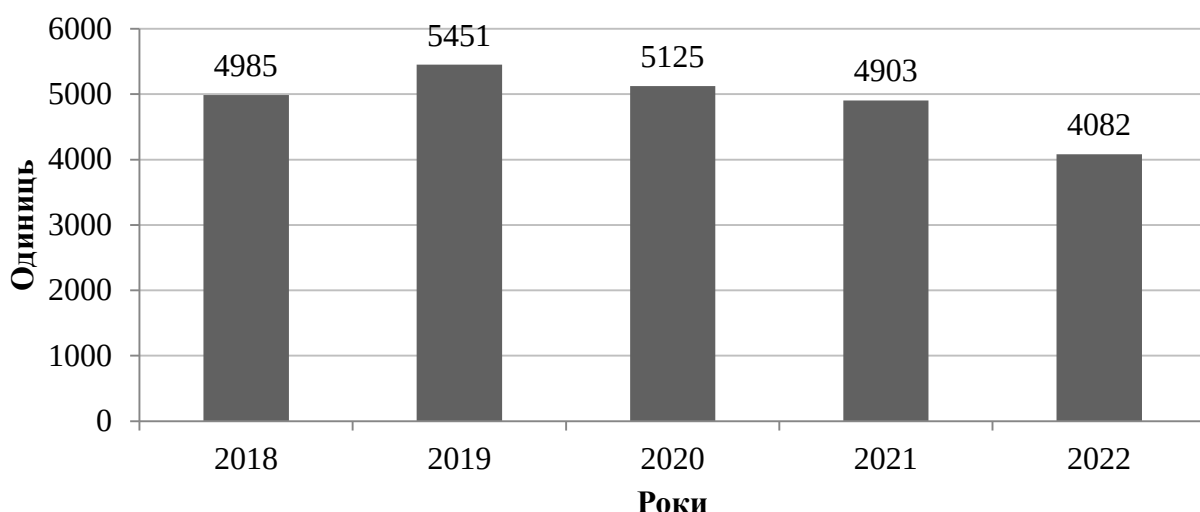

Рис. 2.13. Кількість готелів і подібних засобів тимчасового розміщування у період 2018-2022 рр. в Україні, одиниць

Джерело: складено автором на основі [48]

Далі проаналізуємо динаміку кількості суб'єктів з надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів і причепів, а також інших засобів тимчасового розміщування (рис. 2.14).

Рис. 2.14. Динаміка кількості суб'єктів з надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів і причепів та інших засобів тимчасового розміщування у 2018-2022 рр., одиниць

Джерело: складено автором на основі [48]

Отже, із 2020 р. кількість суб'єктів з надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів та причепів характеризується зменшенням. Так, якщо у 2019 р. їх кількість становила 473 одиниці, то у 2020р. це вже 398 одиниць, у 2021 р. 371 одиниця, а у 2022 р. – 258 одиниць.

Кількість інших засобів тимчасового розміщування в Україні у 2019 р. становила 56 одиниць, а у 2022 р. вже лише 30 одиниць.

На рис. 2.15 подано кількість працівників в засобах тимчасового розміщення в Україні у період 2018-2022 рр.

Рис. 2.15. Кількість працівників в засобах тимчасового розміщування в Україні у 2018-2022 рр., осіб

Джерело: складено автором на основі [48]

Отже, протягом аналізованого періоду найбільша кількість працівників готелів та подібних закладів тимчасового розміщування була у 2019 р. – 36883 особи, у 2022 р, кількість працівників скоротилась до 23380 осіб.

Кількість працівників суб'єктів з надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів і причепів протягом аналізованого періоду

характеризується тенденцією до скорочення, так у 2018 р. нараховувалось 103 працівника, а у 2022 р. лише 53 працівника.

Найбільша кількість працівників в інших засобах тимчасового розміщування протягом аналізованого періоду припадає на 2020 р. – 2441 особа, у 2022 р. кількість працівників значно скоротилась та становила лише 580 осіб.

Далі проаналізуємо обсяги реалізації засобів тимчасового розміщування, на рис. 2.16 подано обсяги реалізації готелів і подібних засобів тимчасового розміщування.

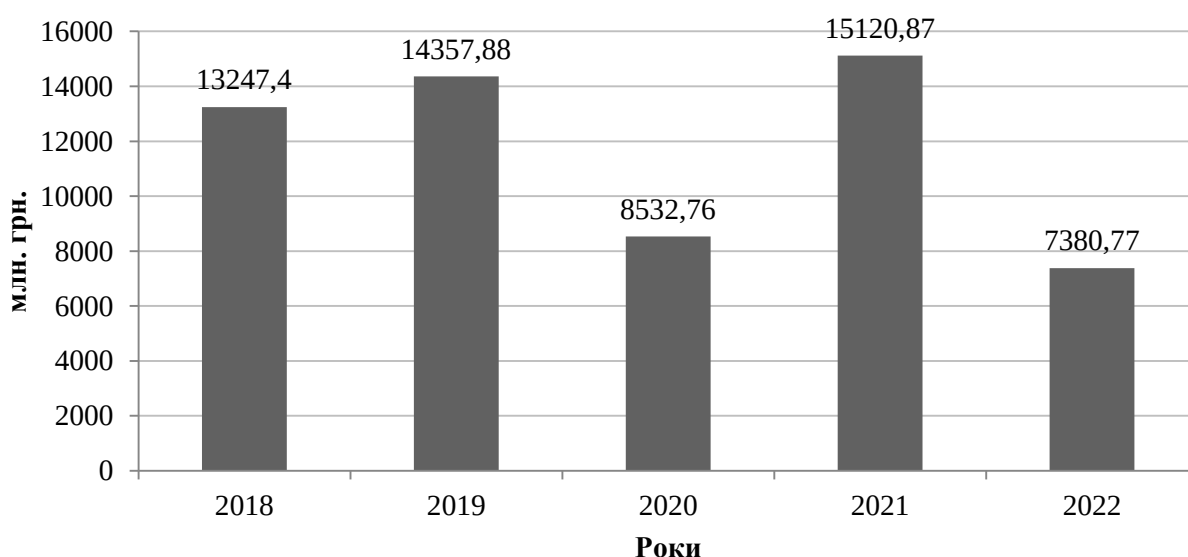

Рис. 2.16. Динаміка обсягів реалізації готелів і подібних засобів тимчасового розміщування у 2018-2022 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [48]

Отже, протягом аналізованого періоду найбільша сума обсягів реалізації готелів і подібних засобів тимчасового розміщування припадає на 2021 р. – 15120,87 млн. грн., варто зазначити що у рік пандемічних обмежень 2020 р. обсяг від реалізації становив 8532,76 млн. грн., а у 2022 р. він становив лише 7380,77 млн. грн.

На рис. 2.17 подано обсяги реалізації отримані суб'єктами з надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів та причепів та інших засобів тимчасового розміщування.

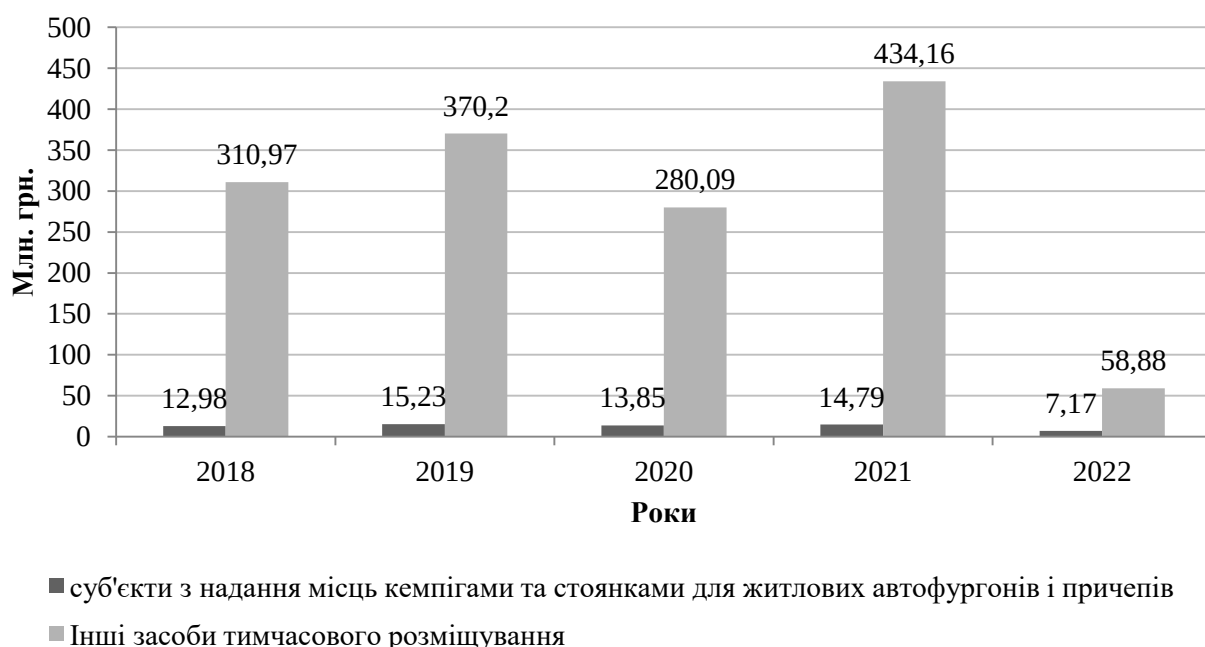

Рис. 2.17. Динаміка обсягів реалізації суб'єктів з надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів і причепів та інших засобів тимчасового розміщування у 2018-2022 рр. млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [48]

Отже, протягом аналізованого періоду, найбільший обсяг реалізації суб'єктів з надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів і причепів припадає на 2019 р. – 15,23 млн. грн., у 2022 р. цей показник вже становить 7,17 млн. грн.

Найбільший обсяг реалізації протягом аналізованого періоду отриманий іншими засобами тимчасового розміщування припадає на 2021 р. – 434,16 млн. грн., але у 2022 р. він становив вже лише 58,8 млн. грн.

Ефективність будь-якої сфери діяльності та її розвиток характеризує кількість зайнятих в даній сфері працівників. Отже, розглянемо структуру

зайнятих у туристичній індустрії осіб у 2021-2022 рр. (рис. 2.18, 2.19) за окремими видами діяльності за КВЕД:

- 49.32 Надання послуг таксі;
- 49.39 Інший пасажирський наземний транспорт, н.в. і.у.;
- 55.00 Тимчасове розміщування;
- 79.11 Діяльність туристичних агентств;
- 79.12 Діяльність туристичних операторів

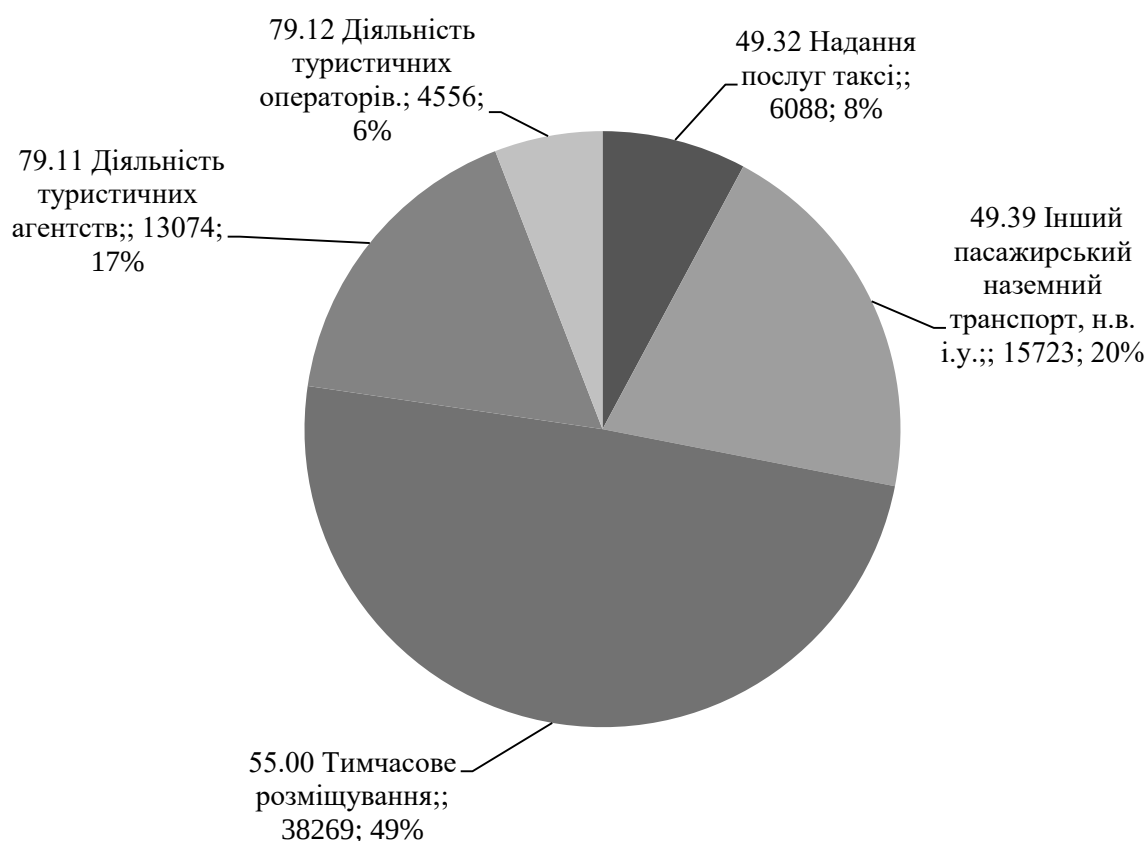

Рис. 2.18. Структура зайнятих в туристичній індустрії осіб (за окремими видами економічної діяльності) у 2021 р., %

Джерело: складено автором на основі [48]

Отже, загальна кількість осіб становила 77710 осіб, найбільшу вагу у структурі задіяних осіб задіяних в туристичній індустрії за окремим видами діяльності у 2021 р. займають працівники сфери тимчасового розміщування – 49%, працівники іншого пасажирського наземного транспорту займають 20%,

працівники туристичних агентств – 17%, працівники з надання послуг таксі – 8%, а працівники туристичних операторів - 6%.

На рис. 2.19 подано структуру осіб задіяних в туристичній індустрії за окремим видами діяльності у 2022 р. Загальна кількість осіб становила 57861 особу. Найбільшу вагу займають працівники засобів тимчасового розміщування – 48%. Порівняно із 2021 р. їх питома вага зменшилась на 1 п.с.

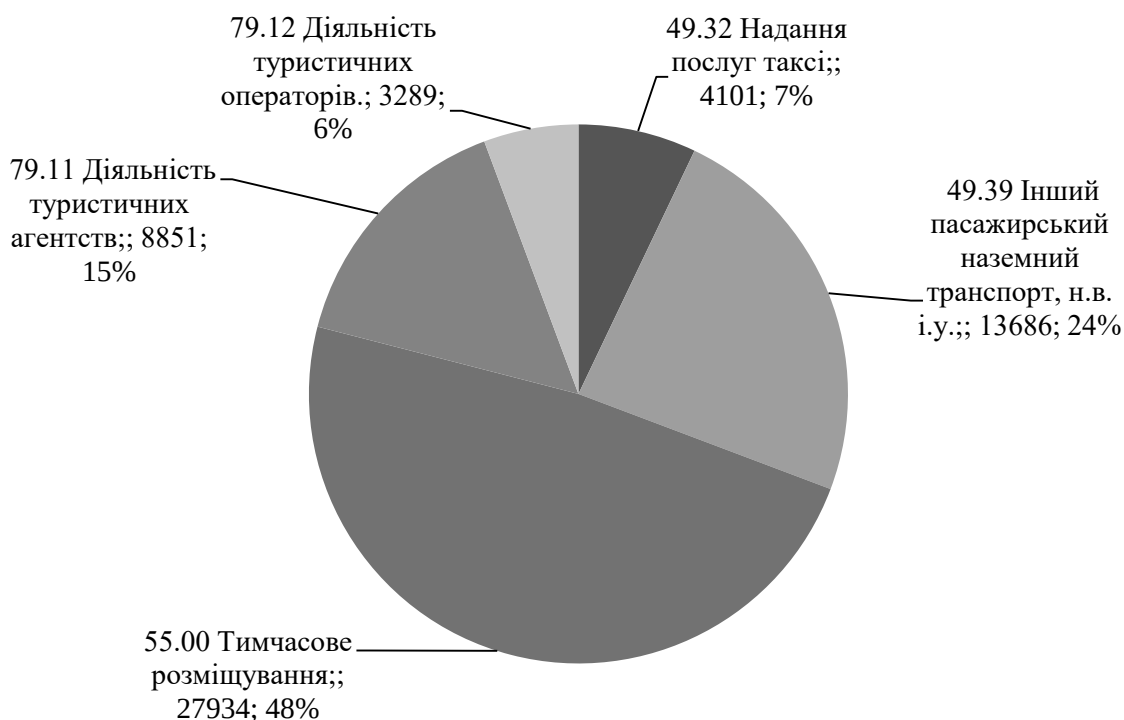

Рис. 2.19. Структура зайнятих в туристичній індустрії осіб (за окремими видами економічної діяльності) у 2022 р., %

Джерело: складено автором на основі [48]

Працівники іншого пасажирського наземного транспорту становлять 24%, працівники туристичних агентств – 15%, працівники в сфері надання послуг таксі – 7%, працівники туристичних операторів – 6%.

Варто наголосити, що кількість працівників за досліджуваними видами економічної діяльності у 2022 р. порівняно із 2021 р. зменшилась на 19849 осіб або на 25,54%.

Загалом проведений аналіз діяльності туристичної індустрії України показав, що якщо у 2021 р. після пандемічних обмежень 2020 року туристична

індустрія країни почала поступово відновлюватися, то у 2022 р. в результаті повномасштабних військових дій на території України туристична індустрія зазнала важких наслідків та знаходиться в кризовому стані.

2.3. Оцінка ефективності діяльності туристичної індустрії України

Для визначення ефективності діяльності туристичної індустрії України вершу чергу варто дослідити рівень податкових надходжень до бюджету країни.

Державне агентство з розвитку туризму дослідило динаміку податкових надходжень по областях за перші 9 місяців 2023 року та порівняло їх з аналогічними періодами попередніх років (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Аналіз динаміки податкових надходжень від туристичної галузі в Україні по областях за 9 місяців 2021-2023 рр., млн. грн.

Область	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Вінницька	19,1	18,3	19,9
Волинська	9,4	9,0	11,1
Дніпропетровська	70,7	52,9	69,6
Донецька	42,4	16,3	5,6
Житомирська	9,9	6,4	9,8
Закарпатська	42,2	51,7	62,8
Запорізька	76,0	22,8	10,6
Івано-Франківська	103,9	136,6	99,1
Київська	88,9	120,0	174,8
Кіровоградська	11,1	8,0	10,9
Луганська	6,7	1,8	0,3
Львівська	151,0	197,4	248,4
Миколаївська	33,4	11,6	13,3
Одеська	315,4	66,0	76,1
Полтавська	31,8	25,6	30,9
Рівненська	11,3	9,6	14,2
Сумська	8,1	5,6	6,9
Тернопільська	12,3	11,1	13,6
Харківська	73,4	31,3	25,9
Херсонська	46,0	9,9	1,3

Хмельницька	15,1	16,5	22,0
Черкаська	15,9	13,1	13,9
Чернівецька	12,6	14,7	21,4
Чернігівська	13,2	9,2	7,1
м. Київ	559,2	318,6	354,1
Разом	1779,0	1184,0	1323,6

Джерело: складено автором на основі [25]

Ріст податків за три квартали поточного року в порівнянні з аналогічним періодом торік відмічено у столиці та у 17 регіонах України. Щоправда, у порівнянні з довоєнним 2021 роком ріст є тільки в 9 областях країни (рис. 2.20).

Рис. 2.20. Порівняння податкових надходжень за 9 місяців 2021-2023 рр. за областями, %

Джерело: [25]

Від столиці до бюджету за три квартали поточного року надійшло 354 млн. 88 тис. грн. проти 318 млн. 579 тис. грн. у 2022 році. У довоєнному 2021 році сума податкових надходжень від Києва була більшою – 559 млн. 200 тис. грн.

Найбільший приріст зафіксований у Київській області, яка за перші 9 місяців поточного року сплатила в бюджет 172 млн. 787 тис. грн. проти 120

млн. 30 тис. грн. за аналогічний період 2022 року. За три квартали у 2021 році від Київщини в казну держави надійшло 88 млн. 900 тис. грн.

Львівщина також другий рік тримає лідерство по надходженнях до бюджету. За перші дев'ять місяців поточного року від області надійшло 248 млн. 393 тис. грн., проти 197 млн. 351 тис грн. за аналогічний період торік.

У 2021 році Львівський регіон за цей же період сплатив у казну держави 151 млн. грн.

У лідерах по зростанню податків і Буковина – 21 млн. 422 тис. грн. Торік за перші 9 місяців представниками тургалузі в цьому регіоні сплачено 14 млн. 708 тис. грн., що на 2 млн. 127 тис. грн. більше ніж у 2021 році

Ріст податків за три квартали поточного року в порівнянні з аналогічним періодом торік відмічено у столиці та у 17 регіонах України. Щоправда, у порівнянні з довоєнним 2021 роком ріст є тільки в 9 областях країни.

Від столиці до бюджету за три квартали поточного року надійшло 354 млн. 88 тис. грн. проти 318 млн. 579 тис. грн. у 2022 році. У довоєнному 2021 році сума податкових надходжень від Києва була більшою – 559 млн. 200 тис. грн.

Найбільший приріст зафіксований у Київській області, яка за перші 9 місяців поточного року сплатила в бюджет 172 млн. 787 тис. грн. проти 120 млн. 30 тис. грн. за аналогічний період 2022 року. За три квартали у 2021 році від Київщини в казну держави надійшло 88 млн. 900 тис. грн.

Львівщина також другий рік тримає лідерство по надходженнях до бюджету. За перші дев'ять місяців поточного року від області надійшло 248 млн. 393 тис. грн., проти 197 млн. 351 тис грн. за аналогічний період торік. У 2021 році Львівський регіон за цей же період сплатив у казну держави 151 млн. грн.

У лідерах по зростанню податків і Буковина – 21 млн. 422 тис. грн. Торік за перші 9 місяців представниками тургалузі в цьому регіоні сплачено 14 млн. 708 тис. грн., що на 2 млн. 127 тис. грн. більше ніж у 2021 році

Цього року зросли податкові надходження від туристичної галузі і на Закарпатті – 62 млн. 784 тис. грн. проти 51 млн. 730 тис. грн. у 2022 році. Для порівняння, у 2021 році сума надходжень склала 42 млн. 168 тис. грн.

На Волині також зафіксовано зростання податкових надходжень – 11 млн. 72 тис. грн. – порівняно з 2022 роком – 9 млн. 37 тис. грн. У 2021 від області у бюджет надійшла майже аналогічна сума 2022 року – 9 млн. 425 тис. грн.

Дніпропетровська область з початку року сплатила податків 69 млн. 612 тис. грн., що на третину більше, ніж за аналогічний період у 2022 році (52 млн. 858 тис. грн.) У порівнянні з 2021 роком регіон сплатив до казни менше на 1 млн. грн. (70 млн. 654 тис. грн.).

У Житомирській області також зафіксовано значний ріст податкових надходжень від суб'єктів туристичної діяльності в порівнянні з аналогічним періодом у 2022 році – 9 млн. 782 тис. грн. проти 6 млн. 372 тис. грн. За аналогічний період ковідного 2021 року податки від тургалузі в регіоні були майже такими ж, як і цього річ (9 млн. 887 тис. грн.).

На Рівненщині також зросли податкові надходження за перші три квартали поточного року в порівнянні з аналогічним періодом у 2022 році – 14 млн. 188 тис. грн. проти 9 млн. 639 тис. грн. Якщо порівнювати суми податків за 2023 та 2021 роки, то можна констатувати зростання податків на чверть – 11 млн. 277 тис. грн.

З початку поточного року зросли податкові надходження від тургалузі в порівнянні з тим же періодом у 2022 році на Хмельниччині. Сплачено 22 млн. 17 тис. грн. проти 16 млн. 493 тис. грн. У порівнянні з 2021 роком сплачена цього річ сума більша майже впововину (15 млн. 73 тис. грн.).

Тернопільщина за перші три квартали поточного року сплатила до бюджету 13 млн. 623 проти 11 млн. 71 тис. грн. за аналогічний період у 2022 році. Для порівняння, у довоєнному 2021 році представниками тургалузі було сплачено податків на 1 млн. 283 тис. менше (12 млн. 339 тис. грн.).

На Полтавщині також зафіксовано зростання податків (30 млн. 895 тис. грн.) в порівнянні з тим же періодом у 2022 році (25 млн. 583 тис. грн.). У 2021 році за перші дев'ять місяців регіон сплатив 31 млн. 847 тис. грн. податків.

Вінниччина з початку 2023 року сплатила податкових надходжень від тургалузі на 1 млн. 537 тис. грн. більше ніж за аналогічний період торік – 19 млн. 879 тис. грн. проти 18 млн. 343 тис. грн. За перші дев'ять місяців у довоєнному 2021 році регіоном було сплачено в казну 19 млн. 137 тис. грн.

Цьогоріч покращилася ситуація з надходженнями від тургалузі на Сумщині. Так, за перші два квартали 2023 року в казну держави надійшли 6 млн. 856 тис. грн. проти 5 млн. 605 тис за аналогічний період торік. Зазначимо, що у довоєнному 2021 році регіон сплатив 8 млн. 133 тис грн. податків.

На Кіровоградщині за три квартали поточного року також зафіксовано зростання податків – 10 млн. 915 тис. грн. проти 7 млн. 966 тис. грн. за аналогічний період у 2022 році. Проте в порівнянні з 2021 роком в регіоні відбувся незначний спад по сплачених податках – 11 млн. 54 тис. грн.

Черкащина теж з початку 2023 року сплатила до бюджету туристичного податку трохи більше: 13 млн. 939 тис. грн., ніж у цей же період 2022 року: 13 млн. 102 тис. грн. У 2021 році від регіону до бюджету надійшло 15 млн. 937 тис. грн.

На Одещині за дев'ять місяців поточного року зафіксовано незначне зростання податків – 76 млн. 66 тис. грн. проти 65 млн. 937 тис. грн. сплачених торік. В порівнянні з 2021 роком сума надходжень від цього курортного регіону впала на 76% – 315 млн. 400 тис.

Цьогоріч на Миколаївщині також зафіксовано зростання податкових надходження від суб'єктів туристичної діяльності. За перші дев'ять місяців поточного року від регіону в казну держави надійшло 13 млн. 307 тис. грн. проти 11 млн. 550 тис. грн. за аналогічний період торік. Однак в порівнянні з аналогічним періодом у довоєнному 2021 році сума податкових надходжень від цього регіону скоротилася на 60% (33 млн. 437 тис. грн.).

Зниження податкових надходжень від тургалузі зафіксовано у семи регіонах України. Найбільший – у чотирьох областях, які перебувають у зоні активних бойових дій. Так, на Херсонщині спад склав 87%, на Луганщині 82%, на Донеччині 65%, на Запоріжжі 54%.

Попри те, що Харківщина постійно перебуває під обстрілами, спад податкових надходжень від тургалузі за три квартали поточного року в порівнянні з аналогічним періодом 2022 року є незначним – 25 млн. 884 тис. грн. проти 31 млн. 263 тис. грн. У довоєнному 2021 році регіон сплатив у казну держави понад 73 млн. 361 тис. грн. податків від суб'єктів туристичної діяльності.

З початку 2023 року Чернігівська область сплатила до бюджету туристичного податку майже на чверть менше: 7 млн. 71 тис грн., ніж за той же період 2022 року: 9 млн. 220 тис. грн. У 2021 році від регіону до бюджету надійшло 13 млн. 161 тис. грн.

Більш як на чверть знизилася сума податків від суб'єктів туристичної діяльності за перші дев'ять місяців 2023 року в Івано-Франківській області в порівнянні з тим же періодом торік – 99 млн. 97 тис проти 136 млн. 560 тис. грн. У 2021 році регіон сплатив у казну держави 103 млн. 900 тис. грн. податків.

Загальні податкові надходження від туристичної галузі в Україні за 9 місяців 2021-2023 рр. подані на рис. 2.21.

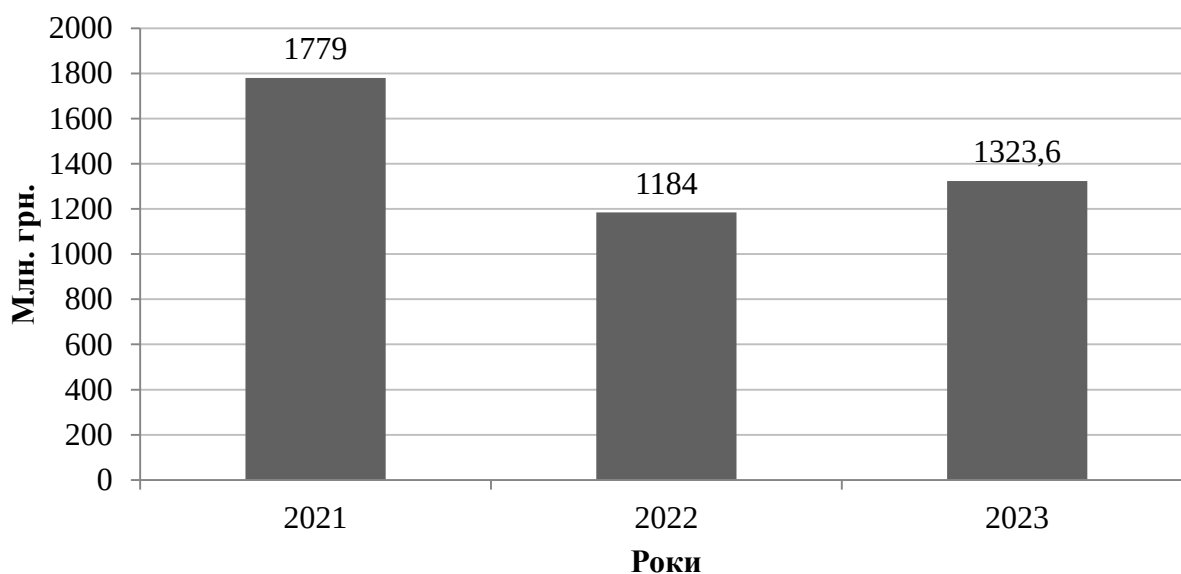

Рис. 2.21. Загальні податкові надходження від туристичної галузі України за 9 місяців 2021-2023 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [25]

Отже, якщо за 9 місяців 2021 р. сума податкових надходжень від туристичної галузі становила 1779,0 млн. грн., то за аналогічний період 2022 р. вона зменшилась на 595,0 млн. грн. та дорівнювала 1184,0 млн. грн. Зменшення надходжень в першу чергу пов'язано з проведенням військових дій на території України. За 9 місяців 2023 р. загальні податкові надходження від туристичної галузі України становили 1323,6 млн. грн., порівняно із аналогічним періодом 2022 р. вони зросли на 139,6 млн. грн., отже ситуація певним чином покращується.

Для визначення рівня ефективності діяльності туристичної індустрії України варто також розглянути капітальні інвестиції в деякі сфери туризму за економічними видами діяльності, а саме:

- авіаційний транспорт;
- водний транспорт;
- мистецтво, спорт, розваги та відпочинок;
- надання інших видів послуг;
- тимчасове розміщування (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Інвестиції у сферу туризму за видами економічної діяльності у 2018-2022 рр., млн. грн.

Вид економічної діяльності	2018	2019	2020	2021	2022	Відхилення 2022 р. від 2018 р.	
						+/-	%
Авіаційний транспорт	1527,7	1767,9	856,2	1598,0	685,6	-842,1	-55,1
Водний транспорт	198,2	252,4	325,6	232,1	84,6	-113,6	-57,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	3663,2	4146,2	2772,8	4423,1	2152,6	-1510,6	-41,2
Надання інших видів послуг	571,6	672,5	463,8	913,6	283,0	-288,6	-50,5
Тимчасове	1473,0	982,9	839,9	953,8	799,1	-673,9	-45,7

розміщування							
--------------	--	--	--	--	--	--	--

Джерело: складено автором на основі [48]

Отже, інвестиції в сферу туризму України за видами економічної діяльності у 2022 р. порівняно із 2018 р. характеризуються значним зменшенням. За всіма аналізованими видами економічної діяльності інвестиції зменшились майже на 50 та більше відсотків. Таке зменшення пов'язано з військовими діями на території України. Проте, аналізуючи після пандемічний 2021 р. можна сказати, що інвестиції в сферу туризму характеризувалися значним зростанням (рис. 2.22).

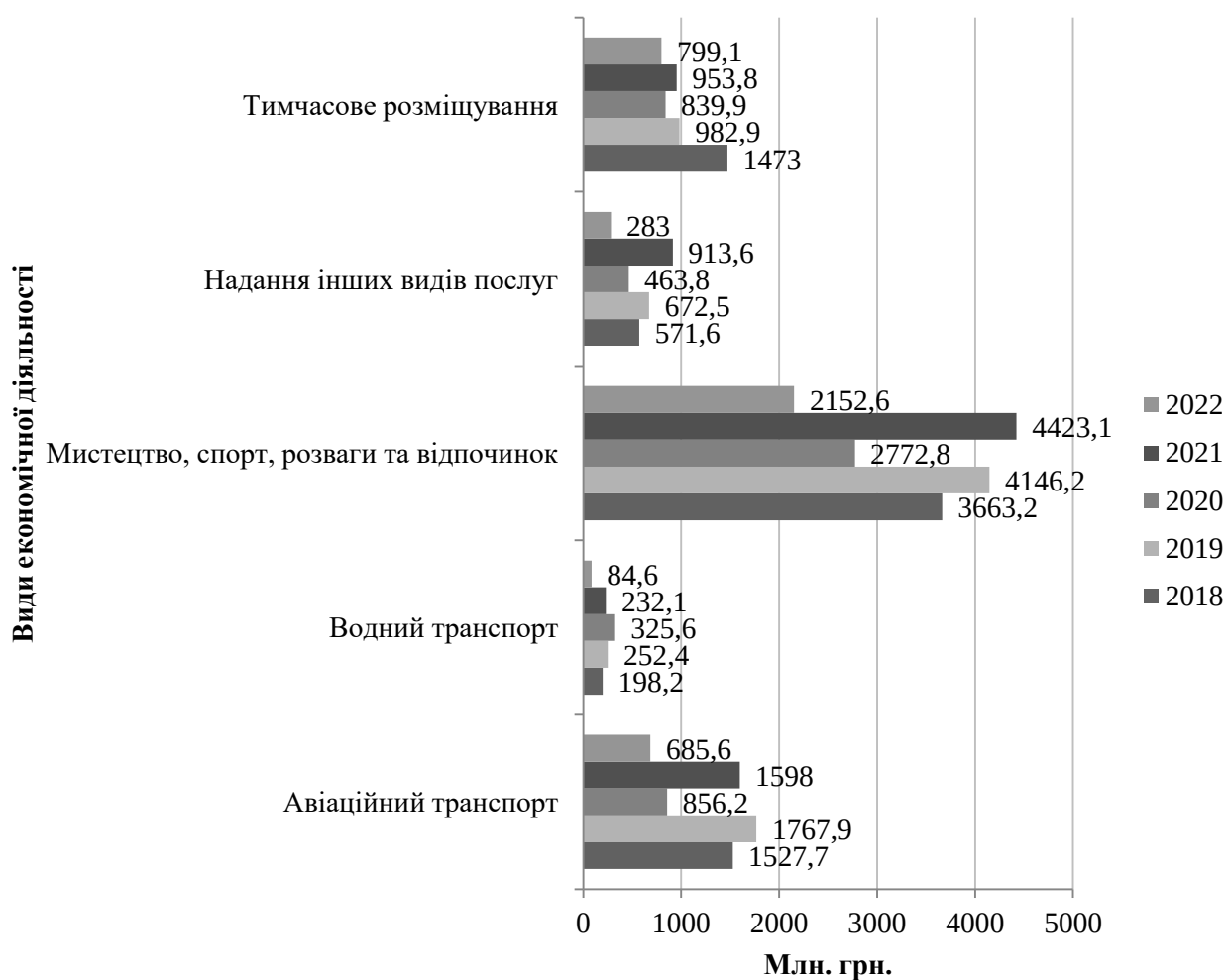

Рис. 2.22. Динаміка інвестицій в сферу туризму України за видами економічної діяльності у 2018-2022 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [48]

Отже, як видно з рис. 2.22 найбільші суми інвестицій протягом аналізованого періоду припадають на мистецтво, спорт, розваги та відпочинок.

Загалом поведений аналіз стану туристичної індустрії показав, що вона є прибутковою та розвиненою в Україні, є джерелом значних податкових надходжень до бюджету країни, проте значний негативний вплив на стан туристичної індустрії та її подальший розвиток здійснила військова агресія РФ проти України із початку 2022 року.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ

3.1. Кластери як об'єкт стратегічного регулювання розвитку туристичної індустрії

У науковій літературі існує безліч визначень поняття «кластер». Найбільш авторитетним є визначення цього поняття американським вченим Майклом Портером. За його визначенням, кластери – це «сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агенцій із стандартизації, торгівельних, туристичних, будівельних об'єднань) у певних конкуруючих сферах» [26, с. 175].

У цього ж автора зустрічаються й інші визначення кластеру:

1) «... система взаємопов'язаних фірм та інститутів, що є більшою, ніж проста сума складових» [26, с. 175];

2) «... група компаній, які географічно межують між собою, взаємопов'язані між собою та поєднані з тими організаціями, що діють у певній сфері та характеризуються спільністю у діях і взаємодіях» [26, с. 175].

Серед українських вчених вперше найбільш фундаментальне визначення кластерів було запропоновано Соколенко С.І. Однак більшість вчених погоджується з тим, що найголовнішою є та обставина, що з технологічної точки зору кластери сприяють темпам запровадження інновацій, визначають їх напрямки і тим самим створюють фундамент для майбутнього економічного зростання. Отже, теорія кластерів тісно пов'язана з концепціями інноваційного розвитку, з концепцією нової економіки.

Найважливішою різницею між кластером і виробничо-територіальною системою є, по-перше, те, що кластер максимально враховує ринковий

механізм, а, по-друге, діє в умовах відсутності директиви. Кластер не тільки найбільш оптимальна форма організації виробництва у світі, але ще й приклад швидкого економічного зростання регіонів та ефективний спосіб залучення іноземних інвестицій. Концепція кластерів відображає новий спосіб бачення економіки території, а також дозволяє чітко визначити роль кожного з учасників: бізнесу, органів влади, громадськості. Кластери можуть формувати нові механізми управління не тільки у комерційних, але й у громадських організаціях, органах влади. Слід зазначити, що кластери можуть бути створені лише за ініціативою бізнес-товариств і за згодою усіх учасників [26, с. 176].

Кластер дає змогу в межах певного ядра привабити до себе на системній основі нові підприємства й установи та бачити при цьому перспективні напрямки розвитку туристичного бізнесу. Кластери краще узгоджуються з самим характером конкуренції та джерелами досягнення конкурентних переваг. Кластери краще, ніж галузі, охоплюють важливі зв'язки, взаємодоповнюваність між галузями, маркетинг, розуміння потреб споживачів, розповсюдження технологій, навичок, інформації. Такі зв'язки є головними у конкурентній боротьбі, у збільшенні продуктивності та впровадженні інновацій.

Об'єднання у кластер як чітку систему розповсюдження знань і технологій дає змогу впроваджувати швидкі зміни, оновлювати техніку та технологію за рахунок їх гнучкості. У кластері (коли витрати розподіляються між його учасниками) нижча ціна експерименту, чіткіше бачення та ясніше розуміння ринку, кращі умови доступу до інформації та кращі можливості її аналізу. Позитивною рисою кластерної моделі є зростання продуктивності підприємств у тій місцевості, де створено кластер.

Позитивним ефектом розвитку кластерів як форми регулювання економічних відносин є:

- поліпшення зв'язків між державними і громадськими організаціями;
- створення нового бізнесу у вільних сегментах ринку;
- об'єднання спільних інтересів різних соціальних груп;

- підвищення впливовості некомерційних організацій у процесі регіонального розвитку;

- створення механізму міжрегіональної взаємодії, який має забезпечити умови стабільного і ефективного функціонування туристичного бізнесу країни.

Територіальні масштаби кластеру можуть варіюватись від одного міста, регіону до країни, навіть кількох сусідніх країн. Тобто кластер є територіальним поняттям. Сутність туристичного кластера полягає в тому, що координація діяльності його складових частин і горизонтальні зовнішні зв'язки більш суттєво впливають на ефективність роботи, ніж традиційні вертикальні субординаційні зв'язки [26, с. 177]. Основні характеристики кластеру подані на рис. 3.1.

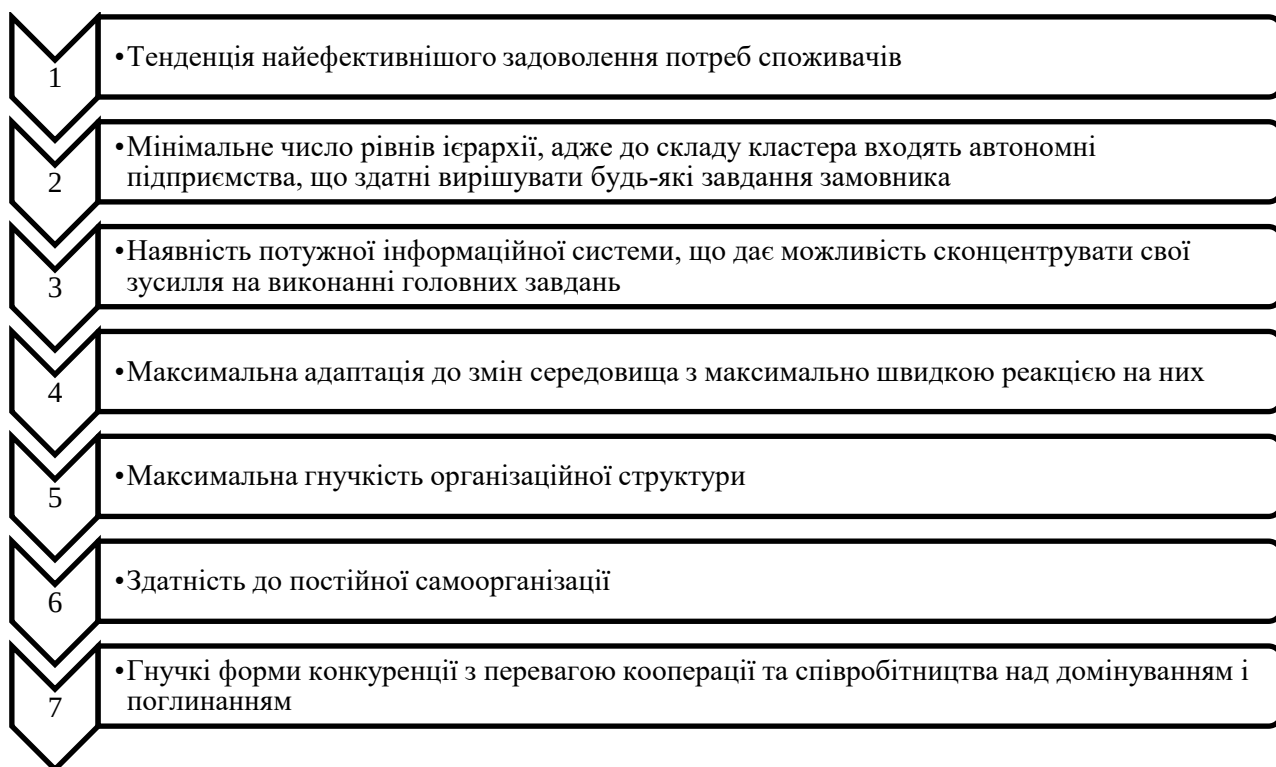

Рис. 3.1. Основні характеристики кластеру

Джерело: складено автором на основі [26, с. 177-178]

Важливою є роль державного регулювання у формуванні ефективної діяльності кластерів. Державне регулювання сферою туризму – це цілеспрямований вплив держави на економічні, адміністративно-правові та

організаційні відносини між суб'єктами туристичної діяльності й державними органами влади та місцевого самоврядування.

Метою державного регулювання туристичної галузі є координація та контролювання діяльності суб'єктів туризму з урахуванням завдань та напрямів розвитку, а також для виконання економічних програм. Також важливим напрямом державного регулювання туристичного бізнесу є досягнення раціонального використання туристичних ресурсів та економічного потенціалу регіону. Для цього необхідно обрати управлінську модель та організаційну структуру подальшого розвитку. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку сфери туризму повинен реалізовуватись у межах певних організаційно-господарських форм просторової організації території: туристичних районів, курортів, курортополісів, заповідних територій, спеціальних економічних зон.

Наукові дослідження практики функціонування туристичного бізнесу України свідчать, що сьогодні ще не знайдена оптимальна модель регулювання розвитку туристичної галузі на рівні регіонів, окремих територій та підприємств. Все більше науковців та практиків сходяться на думці про те, що туристичний кластер повинен стати ефективним механізмом оптимізації розвитку туристичного бізнесу в регіонах України [26, с. 179].

Туристичний кластер – це специфічний економічний механізм взаємодії підприємств матеріального і нематеріального виробництва, соціальної та туристичної сфери, що одержують прибуток від надання туристичних послуг. Продукування, виготовлення туристичних послуг є головною функцією туристичного кластеру. Функціонально-галузева структура туристичного кластеру складається з суми послуг, які надаються численними підприємствами. Очевидно, що актуальними для успішного функціонування туристичного кластеру є такі складові, як маркетинг територій, реклама, інформаційні послуги, консалтингові послуги [26, с. 179].

Головною причиною успіху кластерної моделі у туристичному бізнесі є створення критичної маси для конкурентних переваг. Малі та середні

підприємства, якщо працюватимуть поодиночі, ніколи не досягнуть тих успіхів і тих переваг, яких досягають кластери. Туристичні кластери – це форми територіальної організації, що стимулює економічне зростання не тільки у сфері туризму, але й у регіоні. Вони дають можливість поєднати зусилля для вирішення регіональних проблем, ефективного та раціонального використання капіталу в умовах обмеженості обігових коштів та низької інвестиційної активності.

Концептуальні переваги туристичного кластера полягають у створенні нових можливостей за рахунок нелінійних синергетичних ефектів при об'єднанні підприємств. Переваги від членства у кластері для підприємств туристичного бізнесу подані на рис. 3.2.

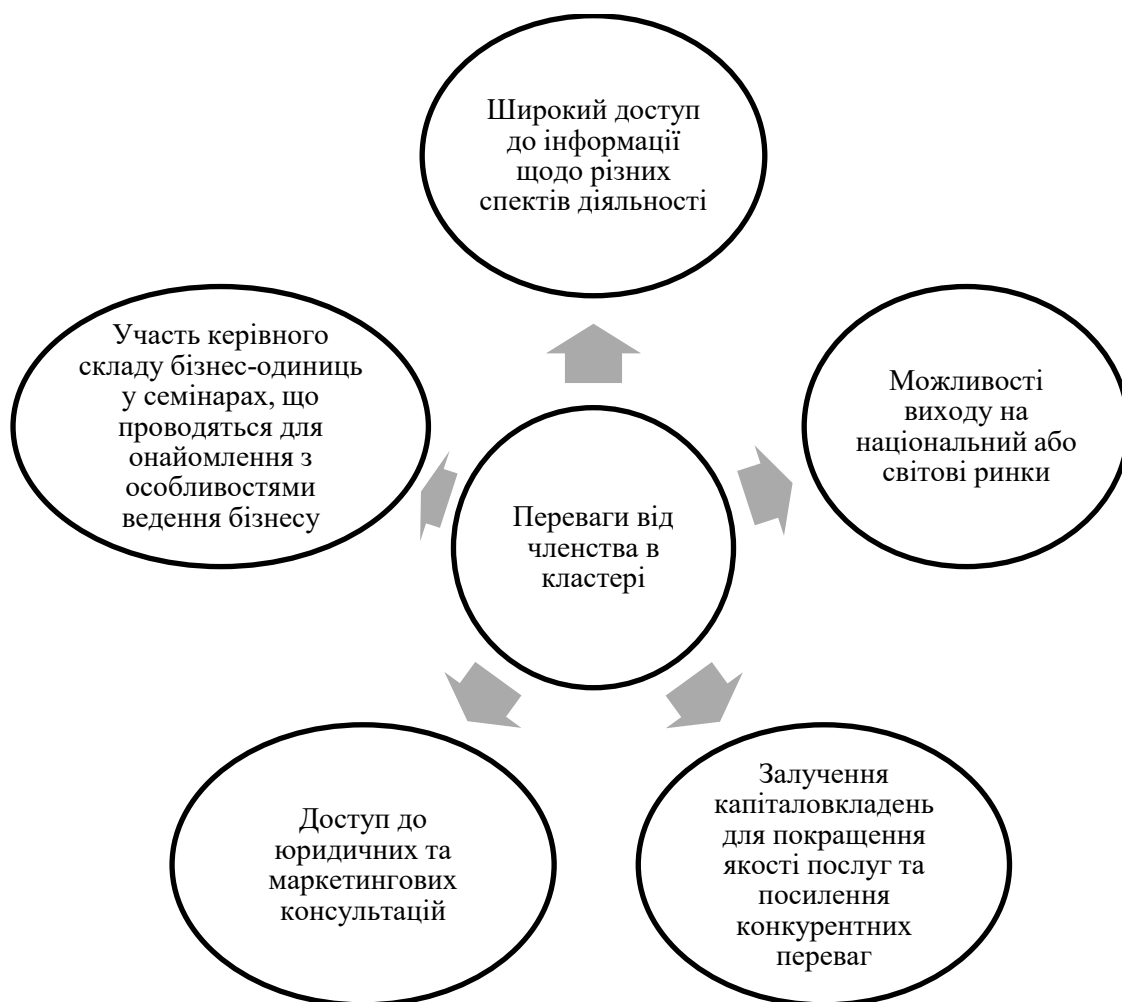

Рис. 3.2. Переваги для підприємств туристичної індустрії від членства в кластері

Джерело: складено автором на основі [26, с. 179]

Усі конкурентні переваги туристичного кластера дають максимальний ефект через мінімізацію видатків порівняно з окремо існуючими підприємствами, які нерідко не витримують конкуренції на локальному та національному ринках з боку сильніших бізнес-одиниць чи іноземних компаній і згортають свою діяльність.

Основна ідея створення туристичних кластерів полягає у взаємній координації роботи, коли різні за функціональними характеристиками суб'єкти реалізують спільну мету, тим самим підвищуючи ефективність роботи, прискорюючи досягнення запланованих результатів, впроваджуючи нові технології, сприяючи отриманню позик, започатковуючи конкурентні засади в розподілі контрактів, формуючи оптимальну структуру виробництва продукції, визначаючи пріоритетні напрями розвитку.

Отже, можна стверджувати, що ефективність функціонування туристичного бізнесу може бути пов'язана з реалізацією ідеї про необхідність координації дії усіх підприємств, що беруть участь у створенні туристичних послуг. Ця ідея може бути реалізована у межах туристичного кластеру. Визначення і характерні ознаки кластерів дають можливість запропонувати його коопераційну систему, яка розроблена за відомими аналогами промислових кластерів (Додаток Б).

Активна роль у процесі кластеризації туристичної сфери належить органам влади, але важливу роль у створенні туристичного кластеру можуть відіграти такі утворення, як, наприклад, Національна Туристична Організація або місцеві туристичні асоціації. Ці установи займають ланку між бізнесом, виконавчою та законодавчою владою і можуть проявити розумну ініціативу з урахуванням інтересів усіх сторін. До завдань місцевих туристичних асоціацій може входити ініціювання і координація процесу вияву, аналізу, активізації компаній туристичного спрямування та фірм, що можуть мати з ними ділові стосунки. Саме місцеві туристичні асоціації можуть розробити конкретну програму щодо розвитку кластера.

Кластер є новітнім способом структурування туристичної діяльності, забезпечення довгострокових можливостей розвитку, встановлення основ державної та регіональної політики. І якщо перші теоретичні погляди на кластери спиралися виключно на галузеві комбінації, то сьогодні кластери слід розглядати як інноваційно-територіальні об'єднання, що краще за галузі узгоджуються з характером конкуренції та джерелами досягнення конкурентних переваг, охоплюють зовнішньоекономічні зв'язки, взаємовідносини між сферами виробництва, поширення технологій, інформації, маркетингу.

Що стосується співвідношення державного і ринкового регулювання туристичного бізнесу у формуванні ефективної діяльності кластерів, то ця роль надзвичайно важлива, хоча і значною мірою делікатна. З одного боку, треба забезпечити необхідні базові умови, з іншого – не допустити монополізму.

В Україні необхідність застосування кластерного підходу усвідомлюється на державному рівні. Ще у 2011 році одним із завдань держави було визначено ініціювання пілотних проектів щодо створення кластерних об'єднань за участю держави та створення інституційних передумов для розвитку мережевої взаємодії компаній [26, с. 182]. Практично реалізація цього завдання можлива лише на регіональному або місцевому рівнях, оскільки кластерні структури передбачають територіальну близькість її учасників. Тому відповідні дії влади мають здійснюватись саме на цих рівнях.

Дослідження кластерної політики різних країн свідчить про те, що у 85% досліджуваних країн є національні кластерні стратегії або програми. Країни, які активно розроблюють та здійснюють такі кластерні стратегії, - Німеччина, Фінляндія, Данія, Нідерланди, Франція, Італія. У рамках ЄС кластерна політика, як правило, реалізується як складова частина інноваційної, промислової або регіональної політики. Приблизно 70% країн відносять кластерну політику до інноваційної, 25% - до регіональної політики [26, с. 183].

Кластерний підхід надає органам влади інструментарій ефективної взаємодії з бізнесом, призводить до глибшого розуміння його характерних

особливостей і тактичних завдань, дає можливість цілеспрямованого і мотивованого стратегічного планування ресурсів регіону, розвитку територій та підвищення конкурентоспроможності економіки.

При цьому держава виступає як:

- регулятор, який визначає правила взаємодії між усіма елементами кластеру (держава – бізнес – науково-освітні установи);
- гарант збереження і розвитку сприятливих умов для інвестицій, інновацій та розвитку горизонтально орієнтованих мережевих бізнес-спільнот;
- підприємець, тобто безпосередній учасник інноваційних кластерів.

Під кластерної політикою можна розуміти комплекс заходів державного регулювання, який здійснюється органами державної влади з метою підвищення конкурентоспроможності економіки країни шляхом створення умов для розвитку кластерів. В Україні поки що кластерна політика держави знаходиться на етапі формування. На наш погляд, основними завданнями кластерної політики держави повинні бути наступні завдання (рис. 3.3).

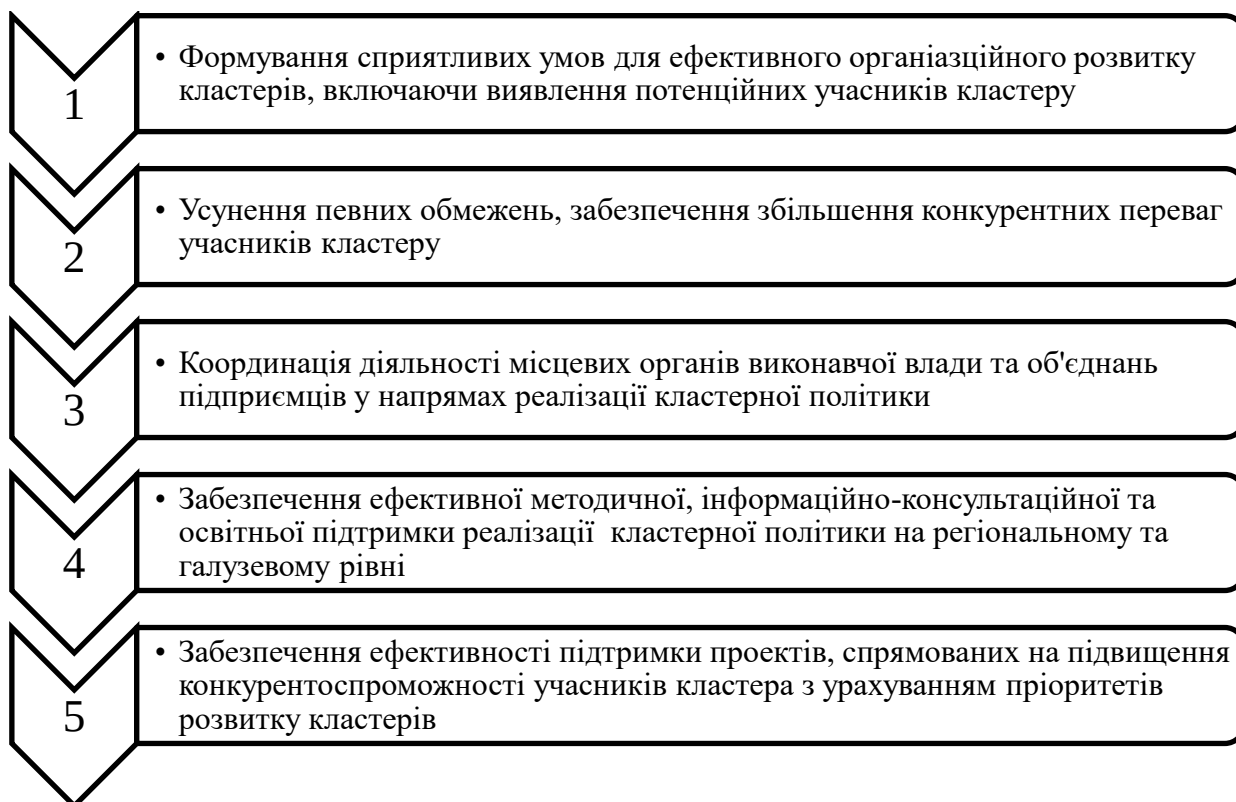

Рис. 3.3. Основні завдання кластерної політики держави

Джерело: складено автором на основі [26, с. 184]

Деякі науковці у залежності від ролі держави пропонують виділити чотири типи кластерної політики (рис. 3.4).

Каталітична кластерна політика	• Уряд зводить зацікавлені сторони (наприклад, приватні компанії та дослідницькі організації) між собою, але забезпечує обмежену фінансову підтримку реалізації проекту
Підтримуюча кластерна політика	• При ній каталітична функція держави доповнюється інвестиціями в інфраструктуру регіонів, освіту, тренінги та маркетинг для стимулювання розвитку кластерів
Директивна кластерна політика	• Підтримуюча функція держави доповнюється здійсненням спеціальних програм, націлених на трансформацію спеціалізації регіонів через розвиток кластерів
Інтервенціоністська кластерна політика	• При ній уряд разом з виконанням своєї директивної функції переймає у приватного сектора відповідальність за прийняття рішення про подільший розвиток кластерів та за допомогою субсидій, обмежень або регулювання, а також активного контролю над фірмами у кластері формує його спеціалізацію

Рис. 3.4. Типи кластерної політики

Джерело: складено автором на основі [26, с. 184]

Найбільш прийнятною для туристичного бізнесу в Україні може бути саме підтримуюча кластерна політика держави, яка б орієнтувалась на розвиток туристичної інфраструктури у країні, стимулювання інновацій, ініціювання проведення освітніх програм, проектів для суб'єктів господарювання, працюючих у сфері туризму, запровадження певних пільг та преференцій для стимулювання розвитку підприємницької діяльності у певних регіонах, наприклад, у сільській місцевості.

3.2. Пропозиції щодо створення кластерів, як елементу державного регулювання розвитку підприємств туристичної індустрії

Туристична індустрія – це сукупність виробничих одиниць, які належать до різних видів економічної діяльності, що виробляють товари, продукти, надають послуги, які цілком або частково споживаються відвідувачами.

Основними завданнями туристичної галузі на регіональному рівні є здійснення маркетингових заходів і напрацювання механізмів для розв’язання проблемних питань галузі туризму, залучення фінансових ресурсів для реалізації спільних проектів. Найбільш гострими проблемами туристичної галузі в регіонах залишаються відсутність комплексної маркетингової та комунікаційної політики, а також якісного інформаційного ресурсу для мандрівників, брак різноманітного контенту для вибору локацій для відпочинку. Недостатньо розвинута логістика, транспортні сполучення та туристичні об’єкти потребують більш комплексного підходу щодо їхньої доступності, зручності, якості надання послуг. Є також потреба в технічних заходах із ремонтування та підтримування в належному стані окремих об’єктів, зокрема історико-культурної спадщини.

Для ефективного розвитку туристичної галузі України слід створювати дієві механізми, які сприятимуть підвищенню якості національного туристичного продукту до рівня міжнародних та європейських стандартів, ураховуючи глобалізацію туристичного ринку.

На нашу думку, створення та вдосконалення окремих інструментів розвитку туристичної галузі всередині країни на основі світового досвіду в сьогоденних реаліях потребує особливих підходів, фокус яких концентрується на територіях територіальних громад. Розробляючи стратегічні плани розвитку, просторового планування територій та формуючи концепції інтегрованого розвитку громад, територіальні громади мають створювати інструменти інтегрування видів економічної діяльності та видів туристичних послуг для

ефективного взаємного проникнення і поєднання, результатом чого буде створення загального туристичного продукту.

До таких інструментів може належати створення туристичних кластерів – як механізму взаємодії та інтегрування місцевої влади, підприємств, установ, закладів, спільною метою яких є участь елементами власної основної діяльності у створенні загального туристичного продукту. Ідеться про підприємства розміщення, проживання, харчування, транспортування, виготовлення сувенірної продукції, дотримання безпечних умов перебування, страхування та низку інших, товари та послуги яких є невід’ємними в туристичній галузі.

Туристичні кластери зможуть розв’язувати проблеми галузі, які наявні сьогодні, оскільки в багатьох регіонах відсутній комплексний підхід до організації індустрії туризму. Кластер у прив’язці до туризму означає, що на певній території зосереджено багато підприємств індустрії туризму, які так чи інакше взаємодіють між собою під час створення туристичного продукту.

Побудова кластера може відбуватися на наступній основі (рис. 3.5).

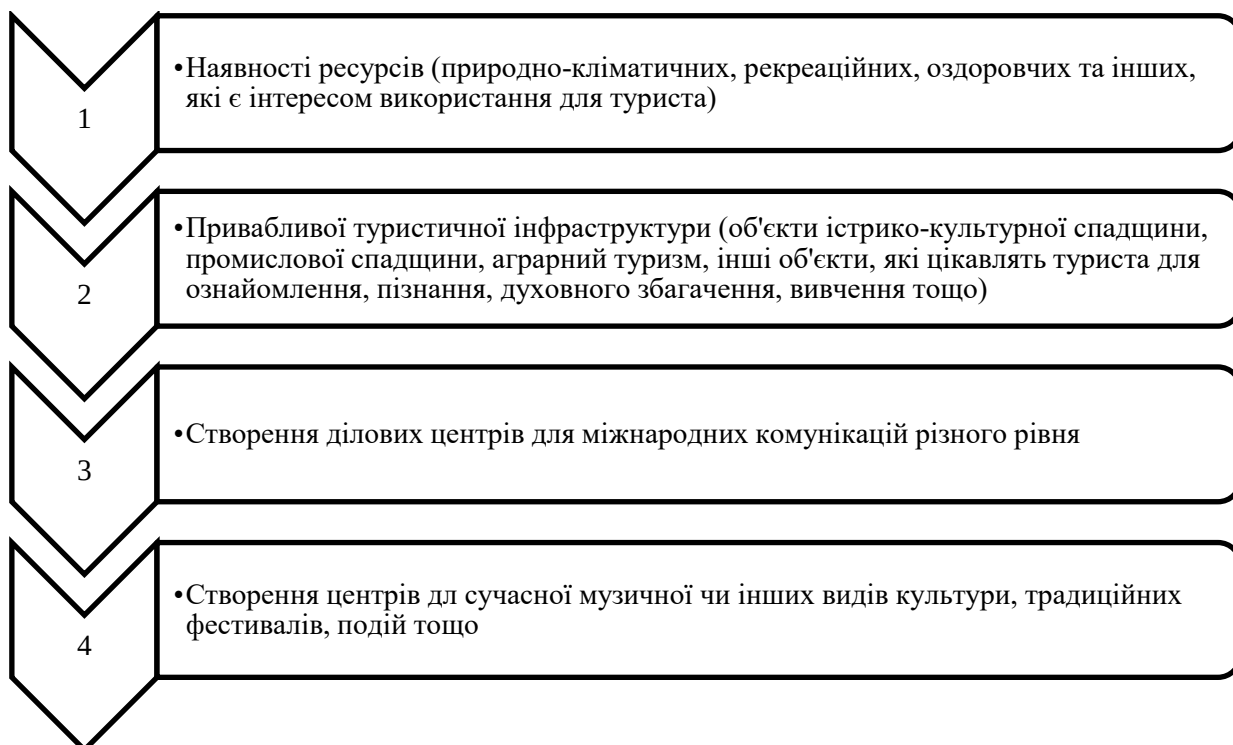

Рис. 3.5. Чинники для побудови туристичних кластерів

Джерело: складено автором

Формування туристичних кластерів матиме інші підходи та вимоги безпеки, якщо вони будуть формуватись на основі бажання потенційних туристів відвідувати місця минулих бойових дій, нескорені міста України, які зазнали руйнувань і є застереженням для світової спільноти проти війни. Сьогодні туристична галузь функціонує в умовах воєнного стану, а це означає, що туристичним агенціям, екскурсоводам потрібно формувати маршрути, ураховуючи можливості убезпечення туристів від загрозливих ситуацій і збереження здоров'я та життя людей.

Для створення ефективного кластера недостатньо бачити лише наявність зазначених основ. Успішне функціонування туристичного кластера забезпечує злагоджена взаємодія всіх учасників – органів місцевої влади та органів місцевого самоврядування, саме структур на територіальному і регіональному рівнях (департаменти, управління, відділи туризму), підприємств, установ, закладів, населення, які так чи інакше забезпечують економічну, соціальну, правову та екологічну основу туризму, безпечне перебування, взаємне толерантне ставлення тощо.

Для комплексного системного та тривалого функціонування кластера будуть потрібні інвестиції, спільне акумулювання і використання фінансових ресурсів у межах співробітництва суб'єктів кластера, створення спільних об'єктів, ремонт, реконструкція, переобладнання. Транспортні мережі, комунікаційні засоби у вигляді електронних путівників, готелі, заклади харчування, підприємства з виготовлення сувенірної продукції та інші, наприклад, будуть використовуватись на території кластера всіма учасниками незалежно від мети відвідування місця туризму.

Великим промисловим регіонам країни, які в минулому не вважалися особливо привабливими для розвитку туризму, де сьогодні промислове виробництво скорочується або припиняється, варто знаходити нові підходи до розвитку. Зокрема, ідеться і про туристичну галузь. Цікавими є пропозиції щодо пілотного проекту «Підтримка структурних змін у вугільних регіонах

України», який впроваджується компанією «Німецьке товариство міжнародного співробітництва».

Основна мета проєкту – трансформація вугільної галузі на прикладі шахти «Великомостівська» ДП «Львіввугілля» на соціально прийнятних умовах: створення нових виробництв, перекваліфікація і навчання мешканців, розвиток соціальної сфери та інфраструктури, вирішення екологічних питань [49, с. 100].

Одним з напрямів зазначеної трансформації може стати створення туристичного об'єкта у вигляді туристичних підземних трас у закритій вугільній шахті. Цей проєкт обговорюється в експертному фаховому середовищі, серед мешканців міста, позаяк потребує відповідних інвестицій і реконструкції щодо можливості збереження шахти для відвідування туристами.

Туристична індустрія у світі представлена подібними об'єктами, а відвідування їх передбачається у просторі декількох сотень метрів під землею. Як приклад туристичного об'єкта розглянемо соляну шахту у м. Величка (Польща). Після закінчення розробки в 1996 р. персонал шахти був переорієнтований на створення туристичних підземних трас, відновлення старих виробок і камер, забезпечення їх стійкості і безпеки, реставрацію давніх гірничих машин і обладнання. Зараз надходження від туризму багаторазово перевищують прибуток від промислового використання шахти за останні десятиріччя [49, с. 101].

На Львівщині аналогічним туристичним об'єктом може стати соляна шахта в місті Стебник. Сіль тут видобували ще в минулому столітті, за часів Австро-Угорщини, невеликими обсягами видобувають і тепер. Цікавим для туриста є чисте унікальне соляне повітря, а також підземні озера-луговні і індустріальна складова шахти.

Пропонується орієнтовна схема організації туристичних кластерів на основі регіонального підходу та функцій окремих учасників кластера, які можуть інтегруватися на ринку туристичних послуг у регіоні чи території

територіальної громади, що створюватиме цілісний комплексний туристичний продукт (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Орієнтовна схема організації туристичного кластера

Джерело: складено автором

Туристичні кластери можуть створюватись на основі поєднання територіального, регіонального, тематичного (туристичного кошика) підходу за відповідною структурною схемою, яка не є сталою та має враховувати

особливості, унікальність місця їх створення. Створення кластерів за ініціативою органів регіональної влади та органів місцевого самоврядування можливе на основі фокусного типу, коли мережева структура формується навколо одного центра-підприємства, науково-дослідної чи навчальної установи. До функціональної структури кластера можна віднести «ядро» – об'єкти, навколо якого формується кластер; «суміжні» – об'єкти, які безпосередньо забезпечують функціонування базових об'єктів «ядра»; «обслуговуючі» – об'єкти, наявність яких обов'язкова, але діяльність яких напряду не пов'язана з функціонуванням об'єктів «ядра»; «допоміжні» – наявність яких бажана, але не обов'язкова для функціонування інших об'єктів кластера» [60, с. 15].

Організаційне формування кластера за принципом «ядро» – це може бути установа, створена регіональними органами місцевої влади та місцевого самоврядування як підприємство комунальної власності, утворене в територіальній громаді самостійно або в межах проекту співробітництва громад. Загальний напрям діяльності такої структури – це функція комплексної організації та управління туристичними ресурсами в межах визначеної території, маркетингу, спільної комунікації на національному та міжнародному рівнях, загальної безпеки та комфорту відвідувачів та інші функції, які є найбільш ефективними, якщо вони акумулюються (фокусуються) в одному центрі.

Виробники та продавці туристичного продукту (туристичного кошика) – туроператори та туристичні агенти повинні наймати спеціально підготовлений персонал за специфікою туристичного кошика, який вони формують, що забезпечуватиме виробництво та продаж цього продукту та взаємозв'язки на договірній основі з іншими учасниками туристичного кластера. Отже, для якісного туризму (незалежно від виду, місця, часу, простору) потрібна комунікація з «ядром», основна функція якого полягає саме в забезпеченні якісного інтегрування зв'язків між учасниками кластера, оптимізації їхніх відносин, сприяння підвищенню конкурентоспроможності туристичних послуг.

Туристична привабливість регіону, міста чи окремого туристичного об'єкта значно підвищується завдяки розширенню комплексу послуг, який може отримати відвідувач. Наприклад, доступність страхування, гарантії безпеки, стабільність і надійність фінансових розрахунків, додаткові культурно-розважальні чи науково-пізнавальні заходи, інші побажання і потреби, які можуть бути надані туристу додатково допоміжними та суміжними підприємствами, закладами, установами.

Туристичний кластер, який функціонує на регіональному чи територіальному рівні, є більш ефективним, оскільки в нього є можливість формування різних видів туристичного кошика, які поєднуються просторовою складовою: аграрний, сільський, зелений туризм, культурно-пізнавальний, подієвий, релігійний, шопінг-туризм та інші види, які можуть бути надані за бажанням туриста, навіть якщо заздалегідь він їх не планував. Тобто значну роль відіграють маркетингова складова, просторова комунікація та логістика всередині кластера.

Туристична галузь України в повоєнний період буде будуватись як частина Плану відновлення України, що був представлений українським урядом в м. Лугано (Швейцарія) на Міжнародній конференції з питань відновлення України 04.07.2022 р. [50]. Одна з програм цього плану («Розширення та інтеграція логістики із ЄС») передбачає реалізацію близько 20 окремих проектів у галузі туризму, серед яких можна виділити важливі завдання, що сприятимуть урахуванню досвіду світового туризму та міжнародних вимог, особливостей і проблем України після війни, підвищення конкурентоспроможності галузі і регіонів України, а саме:

- вибудовування механізмів фінансування сфери через туристичні фонди, використовуючи інструменти для залучення інвестицій;
- дослідження рівня розвитку регіонів і туристичного потенціалу з подальшим розробленням планів розвитку та розрахунком кошторисів, ураховуючи міжнародний досвід та європейську інтеграцію;

- за тісної співпраці держави, місцевої влади та бізнесу сформовані конкурентоспроможні туристичні продукти (інфраструктура + контент + комунікація);
- створення безпекової стратегії для відновлення туристичних подорожей;
- створення ефективної системи управління туристичною галуззю на державному та локальному рівнях із системою співфінансування держави та бізнесу – запуск національної туристичної організації та локальних організацій з менеджменту та маркетингу;
- створення місцевих програм створення туризму, підкріплених місцевими цільовими фондами розвитку туризму;
- створення та введення в дію Єдиного туристичного реєстру відповідно до змін до Закону України «Про туризм».

Реалізація перелічених завдань вимагатиме також удосконалення інструментарію організації туристичної діяльності в регіонах, територіальних громадах, комплексного та системного підходу до формування туристичних кластерів, фінансової допомоги, організаційного забезпечення. Туристична галузь – це галузь, в якій найбільше проявляються суб'єктивні чинники, вплив яких треба поєднати, позаяк її економічна та соціальна складові будуються на основі взаємодії суб'єктів різних форм власності, резидентів, нерезидентів, фізичних осіб тощо, які будують плани своєї діяльності окремо, часто не узгоджуючи. Потрібно змінювати та вдосконалювати нормативно-правову базу, на територіальному та регіональному рівні посилювати можливості пошуку та формування нових туристичних кошиків, виявляючи унікальні туристичні ресурси.

Для розв'язання проблеми щодо створення кластерів необхідно здійснити комплекс заходів щодо:

1. Внесення змін до законодавства щодо визначення поняття «кластер». Сприяння реалізації проектів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності учасників кластера.

2. Сприяння підвищенню ефективності системи підготовки кадрів професійного та безперервного навчання.

3. Використання (створення) промислових парків і технопарків в якості інфраструктури для розвитку кластерів.

4. Зниження адміністративних бар'єрів.

Виконання цих умов дасть змогу: прискорити створення інноваційних регіональних туристичних кластерів; підвищити конкурентоспроможність туристичних об'єктів у регіоні; забезпечити розвиток підприємницької та інституційної інфраструктури; поліпшити інвестиційну привабливість регіону і забезпечити зростання залучення вітчизняних та іноземних інвестицій; підвищити ефективність системи підготовки кадрів для туризму; забезпечити інформаційно-освітню діяльність в галузі кластерного розвитку.

У підсумку, можна сказати, що через повномасштабне вторгнення в Україну російських військ у лютому 2022 р. вітчизняна туристична галузь знижує свій потенціал, втрачає певні туристичні ресурси на окремих небезпечних територіях держави.

Дієвим інструментом розвитку туристичної галузі є створення комплексних туристичних кластерів на основі регіонального та територіального підходів, використовуючи функціональні інтегровані взаємозв'язки влади, бізнесу, населення, міжнародних туристичних структур тощо.

Планом відновлення України після війни передбачається активний розвиток туристичної галузі – шляхом використання світового досвіду та адаптації вітчизняних туристичних стандартів до міжнародних, створення ефективної системи управління галуззю, реалізації місцевих цільових програм, запровадження механізму співфінансування держави та бізнесу, створення Єдиного туристичного реєстру тощо.

Світові тенденції розвитку туризму, продиктовані надзвичайними ситуаціями, пандемією, військовими діями, глобальними змінами в середовищі, актуалізують необхідність внесення змін у законодавство України щодо діяльності в туристичній галузі.

ВИСНОВКИ

Під час написання роботи було проведено дослідження механізму державного регулювання розвитку підприємств туристичної індустрії в сучасних умовах та зроблено наступні висновки.

1. Під впливом суспільно-політичних чинників туризм як сфера задоволення потреб людини, яка подорожує, перетворився на індустрію – складову світового господарства, потужний господарський комплекс національних економік, що функціонує у тісному взаємозв'язку з природним середовищем, економічною системою, суспільством у цілому.

У загальному розумінні «туристична індустрія» - це упорядкована система взаємодії представників міжгалузевого господарського комплексу, чия діяльність передбачає створення, збут і споживання туристичного продукту, здатного приносити значний економічний та соціальний ефект для національної економіки за рахунок задоволення специфічних потреб населення в проведенні дозвілля під час подорожі.

2. Основна мета функціонування механізму державного управління туристичною галуззю полягає у створенні сприятливих умов реалізації потреб людського розвитку, а саме особистісної рекреаційної потреби, з точки зору підприємницького потенціалу в туристичній галузі та забезпеченні розвитку території. До механізму державного управління туристичною галуззю окрім методів відноситься також інституційне, інформаційне, ресурсне та науково-методичне забезпечення.

3. Дослідження закордонного досвіду показало, що ступінь впливу на туристичну галузь в різних країнах світу неоднорідний та залежить від економічного розвитку країни. З приводу цього виокремлюють декілька моделей державного регулювання сфери туризму.

Загально прийнятним на сьогодні є визначення трьох основних моделей щодо державного регулювання сфери туризму. Згідно з досвідом різних країн визначено, що успіх розвитку туризму прямо залежить від того, як на

державному рівні сприймається ця галузь, наскільки вона користується державною підтримкою. Проте, варто сказати, о унікальної формули для створення оптимальної структури управління туристичною сферою і досі не існує.

4. Дослідження інструментів механізму державного регулювання туристичної сфери України показало, що метою державного регулювання у сфері туризму є забезпечення умов для розвитку туризму, створення рівних можливостей суб'єктам туристичної діяльності на ринку туристичних послуг, безпека туризму та захист прав і законних інтересів туристів. Напрями державного регулювання туристичної сфери - це пряма участь держави у розвитку туризму; законодавче забезпечення становлення й розвитку туризму, захист національного ринку туристичних послуг і створення конкурентоспроможного національного продукту. державне регулювання діяльності у сфері туризму здійснюється органами законодавчої, виконавчої та судової влади за допомогою засобів і форм, визначених законом.

5. Аналітичне дослідження туристичної індустрії України показало, що починаючи із 2020 р. чисельність іноземних громадян, які відвідували Україну характеризується зменшенням, проте, якщо у 2020 р. це було наслідком пандемічних обмежень, то у 2022 р. це результат військової агресії з боку РФ проти України. Зменшенням характеризується і кількість туристичних агенцій, туристичних операторів, готельних підприємств. Значно зменшились обсяги доходів підприємств туристичної індустрії у 2022р.

6. Оцінка ефективності діяльності підприємств туристичної індустрії на основі податкових надходжень до бюджету України показала, що зростання податків за три квартали поточного року в порівнянні з аналогічним періодом торік відмічено у столиці та у 17 регіонах України. Щоправда, у порівнянні з довоєнним 2021 роком ріст є тільки в 9 областях країни. Загальна сума податкових надходжень у характеризується зменшенням.

Динаміка інвестицій в сферу туризму України за видами економічної діяльності у 2018-2022 рр., млн. грн. За всіма аналізованими видами

економічної діяльності інвестиції зменшились майже на 50 та більше відсотків. найбільші суми інвестицій протягом аналізованого періоду припадають на мистецтво, спорт, розваги та відпочинок.

7. З метою стратегічного регулювання розвитку туристичної індустрії з боку держави запропоновано створення кластерів. Туристичний кластер – це специфічний економічний механізм взаємодії підприємств матеріального і нематеріального виробництва, соціальної та туристичної сфери, що одержують прибуток від надання туристичних послуг.

В Україні поки що кластерна політика держави знаходиться на етапі формування. Найбільш прийнятною для туристичного бізнесу в Україні може бути підтримуюча кластерна політика держави, яка б орієнтувалась на розвиток туристичної інфраструктури у країні, стимулювання інновацій, ініціювання проведення освітніх програм, проектів для суб'єктів господарювання, працюючих у сфері туризму, запровадження певних пільг та преференцій для стимулювання розвитку підприємницької діяльності у певних регіонах, наприклад, у сільській місцевості.

8. Для комплексного системного та тривалого функціонування кластера будуть потрібні інвестиції, спільне акумулювання і використання фінансових ресурсів у межах співробітництва суб'єктів кластера, створення спільних об'єктів, ремонт, реконструкція, переобладнання. Для розв'язання проблеми щодо створення кластерів необхідно здійснити комплекс заходів, а саме:

- внести зміни до законодавства щодо визначення поняття «кластер».
- Сприяти реалізації проектів, що спрямовані на підвищення конкурентоспроможності учасників кластера;
- сприяти підвищенню ефективності системи підготовки кадрів професійного та безперервного навчання;
 - використовувати (або створити) промислові парки і технопарки в якості інфраструктури для розвитку кластерів;
 - знижувати адміністративні бар'єри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про туризм». № 324/95-ВР від 15.09.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 10.10.2023)
2. Господарський Кодекс України. №436-15 від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 15.10.2023)
3. Ангелко І. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні. Український соціум. 2018. №2. С. 71-79.
4. Ахмедова О.О. Можливості використання світового досвіду державного регулювання у сфері туризму в Україні. Вісник Національного університету цивільного захисту України. 2016. №1. С. 32-37.
5. Басюркіна Н.Й. Проблеми розвитку і особливості державного регулювання готельно-ресторанного бізнесу в Україні: Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції «Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку XXI століття» (м. Одеса, 5-8 жовтня 2016 р.) Одеса: ОНАХТ, 2016. С.85-92.
6. Басюркіна Н. Й. Проблеми розвитку і особливості державного регулювання готельно- ресторанного бізнесу в Україні. Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку XXI століття. Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 5-8 жовтня 2016 р.). Одеса: ОНАХТ, 2016. С. 85-92.
7. Біла І.С. Світовий досвід державно-приватного партнерства : Економіка та управління національним господарством. Миколаївський національний університетом. В.О.Сухомлинського. Випуск 21. 2018. С.126-129.
8. Біла І.С., Петришина Н.В. Особливості державно-приватного партнерства в сучасних умовах в Україні: Сталий розвиток економіки. Київ, 2019. № 2. С. 36-39.

9. Біль М.М. Механізм державного управління туристичною галуззю на регіональному рівні: теоретико-прикладний аспект. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2017. 228 с.
10. Біль М.М. Організаційно-управлінський механізм забезпечення розвитку туристичної галузі країни. Державне будівництво. 2018. №1. С. 58-63.
11. Божидарнік Т. М., Божидарнік Н. В., Савош Л. В. Міжнародний туризм: навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 312с.
12. Бойко М. Засади формування пріоритетних напрямів туристичної політики України. Регіон. економіка. 2017. №1(35). С. 222-229.
13. Борисова О.В. Ефективність інноваційної політики підприємств у сфері туризму. Вісник Одеського національного університету. 2020. №18. С. 18-26.
14. Бриль К.Г. Місце стратегічних пріоритетів розвитку у підвищенні інвестиційної привабливості туристичної галузі. Інвестиції: практика та досвід. 2015. №0. С. 14-18.
15. Буданова О.С. Міжнародний туризм як засіб формування іміджу України. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2019. №1. С. 304-312.
16. Букало Н. В. Особливості розвитку туризму в країнах Північної Європи. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11261/1/Bukalo%20N.%20V..pdf>. (дата звернення 28.11.2023)
17. Бурик З.М. Концептуальні підходи до державного регулювання сталого розвитку в Україні / Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ, 2017. № 2 (52). С. 45-51.
18. Валецький О.Л. Актуальність розвитку державно-приватного партнерства у сфері культурної політики. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/aktualnist-rozvytku-derzhavno-pryvatnogo-partnerstva.pdf> (дата звернення: 15.11.2023).
19. Горіна Г.О. Розвиток ринку туристичних послуг України в умовах просторової поляризації.: дисер. ... д-ра екон. наук: 08.00.03 / Донецький нац.

ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського, ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля». Дніпро, 2017. 439 с.

20. Гороховська К.В.. Імплементація державно-приватного партнерства у туристичний сектор як механізму економічного зростання регіону та країни загалом: Ефективна економіка. № 9, 2016. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5155> (дата звернення: 19.10.2023).

21. Гоблик-Маркович Н.М. Теоретичні засади регіонального ринку готельно-ресторанного бізнесу: - URL: https://tourlib.net/statti_ukr/goblyk3.htm (дата звернення: 17.11.2023).

22. Гостєва Н. П. Механізми реалізації державної політики в галузі туризму. Держава та регіони. Серія: Державне управління. 2019. №3. С. 27- 32.

23. Грищенко С.О. Підготовка та реалізація проектів публічно-приватного партнерства: практичний посібник для органів місцевої влади та бізнесу. Київ: ФОП Москаленко О. М., 2020. 140 с.

24. Данилишин Б.М. Аналіз регуляторного впливу при впровадженні Закону України «Про загальні засади розвитку державно-приватного партнерства в Україні» // Департамент інвестиційної та інноваційної діяльності. URL: www.me.gov.ua/control/uk/publish/article/system(дата звернення: 14.11.2023).

25. ДАРТ. Динаміка податкових надходжень від регіонів за три квартали 2023 р. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dinamika-podatkovih-nadhodzhen-vid-regioniv-za-tri-kvartali-2023-roku> (дата звернення 27.10.2023)

26. Державне регулювання сфери туризму України в контексті процесів євроінтеграції / За заг. ред. В.Г. Герасименко, О.Л., Михайлюк. Київ: ФОП Гуляєва В.М., 2019. 332 с.

27. Домбровська С.М. Основні напрямки державного управління рекреаційною сферою на прикладі зарубіжного досвіду. Державне будівництво. 2017. №2. С. 15-19.

28. Донченко Л.М. Проблеми та перспективи державної підтримки розвитку туризму. Держава та регіони. 2019. С. 37-42.

29. Запатріна І. В. Державно-приватне партнерство як фактор економічного зростання та проблеми його розвитку в Україні. Економіст. 2021. № 3. С. 52–58.
30. Захарова С.Г. Шляхи удосконалення державного регулювання туристичної сфери. Держава та регіони. 2018. №3. С. 81-87.
31. Івашова Л.М. Теоретичні засади розвитку державно-приватне партнерства у світі та в Україні: Вісник АМСУ. Серія: «Державне управління», № 1 (12), 2015. С.7-15.
32. Ільчишин С.М. Торгівля послугами в індустрії туризму. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2020. №2. С. 89-95.
33. Іляшенко А.Х. Державна політика у сфері туристичних послуг. Держава та регіони. 2019. №2. С. 93-99.
34. Козловський Є. В., Ткаченко Т. І. Особливості управління проектами в сфері туризму на основі застосування механізмів державноприватного партнерства. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 9. С. 78–82.
35. Коротич О. Механізм державного управління: проблеми теорії та практичної побудови: Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Київ : Вид-во НАДУ, 2016. №3. С. 79-84.
36. Кравців В.С. Туризм в Україні: стан та шляхи активізації. Зовнішньоекономічний кур'єр. 2017. №7. С. 9-10.
37. Кравцова А.В. Модель державно-приватного партнерства в сфері українського туризму. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2016. №1 (72). С. 70-76.
38. Кравцова, А. В. Управління розвитком туристичної галузі через реалізацію механізмів державно-приватного партнерства: Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. Том 27. № 4. С. 53-58.
39. Крачило М.П. Економічні аспекти розвитку туризму в Україні в контексті світового досвіду. Проблеми розвитку туризму в Україні і завдання

відновлення історичної пам'яті народу засобами туризму: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. Київ: Коде. 2014. Ч.1. С. 14.

40. Лісіцина І.І. Державно-приватне партнерство в галузі туризму: зарубіжний досвід. Бізнес Інформ. 2017. №1. С. 96-203.

41. Літинська В.А. Роль та значення туризму в економіці України та світу. Вісник Хмельницького національного університету. 2017. №6. С. 229-233.

42. Мальська М.П., Грищук А.М. Впровадження зарубіжного досвіду управління стратегічним розвитком туризму: можливості та перспективи. Економічний журнал: Наук. журнал Інститут соціальної трансформації. 2019. №155. С. 78-81.

43. Масюк Ю.О. Стратегічне управління розвитком туризму в Україні: дис. ... кан. екон. наук: 08.00.03. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. 199 с.

44. Мельниченко О.А., Величко Л.Ю. Індустрія туризму: сутність, складові, кластери, необхідність державного регулювання. Теорія та практика державного управління. Харків: НАДУ «Магістр». 2021. №4. С. 3-9.

45. Механізм державного управління туристичною галуззю в Україні (ліцензування, сертифікація, стандартизація): словник-довідник/навчальний посібник. В.М. Торяник, В.В. Джинджоян. За загальною редакцією В.О. Негодченка, Дніпро: ВВПЗ «ДГУ», 2020. 182 с.

46. Назарова О.Ю. Статистичне дослідження ринку туристичних послуг. Молодий вчений. 2016. №4. С. 105-108.

47. Нижник Н. Керецман В. Співвідношення державного регулювання регіонального розвитку та регіонального управління. Вісник національної академії державного управління при Президенті України. 2014. №1. С. 275-279.

48. НТОУ. Дашборди туристичної статистики України 2009-2022 (оновлення від 11.2023). URL: https://nto.ua/nsts_analytics_ua.html (дата звернення 19.10.2023)

49. Олексюк Г.В., Подольський О.С. Проблеми та перспективи туристичної індустрії України в умовах сучасних викликів. Регіональна економіка. 2022. №3. С. 95-105.

50. Оприлюднено для коментування проекти розділів плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України. Урядовий портал: сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/opryliudnenodlia-komentuvannia-rozdily-planu-vidnovlennia-ukrainy> (дата звернення 29.11.2023)

51. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні. URL: https://tourlib.net/books_ukr/melnychenko1-1.htm (дата звернення 11.10.2023)

52. Павлюк К.В., Павлюк С.М. Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави: Наукові праці КНТУ. 2010. № 17. URL: http://www.nuv.gov.ua/portal/natural/npkntu_e/2010_17/stat_17/02.pdf (дата звернення: 10.11.2023).

53. Підгаєць С.В. Механізм державно-приватного партнерства в системі інституціоналізації розвитку національної економіки: дисертація канл.екон.наук 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. 2015. Тернопіль: ТНЕУ. 212 с.

54. Підготовка та реалізація проектів публічно-приватного партнерства: практичний посібник для органів місцевої влади та бізнесу / С. Грищенко. Київ: ФОП О. М. Москаленко, 2020. 140 с. URL: http://www.eef.org.ua/img_collection/file/Book_Screen_PPP.pdf (дата звернення: 21.10.2023).

55. Правове регулювання туризму в Україні. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/> (дата звернення 15.10.2023)

56. Сисоєва С.І. Механізм державного регулювання ринку туристичних послуг України [монографія], ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Харків. 2017. 192 с.

57. Сінгуцький О.В. Державна політика розвитку туризму: зарубіжний досвід. Механізми державного управління. Публічне управління та митне адміністрування. 2019. №4 (23). С. 79-89.

58. Солодовник А.В. Фактори розвитку туристичної галузі. Інновації інфраструктури. 2016. №5. С. 168-170.

59. Стеченко Д.М., Безуглий І.В. Імператив державно-приватного партнерства в рекреаційно-туристичній сфері України: Регіональна економіка, 2019. С. 136–146.

60. Стеченко Д.М., Безуглий І.В. Інноваційна політика кластероутворення в рекреаційно-туристичній сфері України. Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. 2018. №22. С. 9-18.

61. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реальна історія: монографія. Київ: КНТЕУ, 2019. 463 с.

62. Трілленберг Г. Інноваційно-кластерний підхід до розвитку туризму України в умовах глобалізації. Журнал європейської економіки. 2016. №14. С. 401-414.

63. Угоднікова О. І. Державне управління розвитком туризму: Теорія та практика державного управління 3(62)/2018 http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/tpdu/2018-3/doc/1/1_8.pdf (дата звернення 29.11.2023)

64. Хмелевський О.В., Кошівська М.В. Розвиток туризму в контексті Євроінтеграції України: Приазовський економічний вісник. Запоріжжя: Класичний приватний університет, Випуск 2(07). 2018. С.15-20.

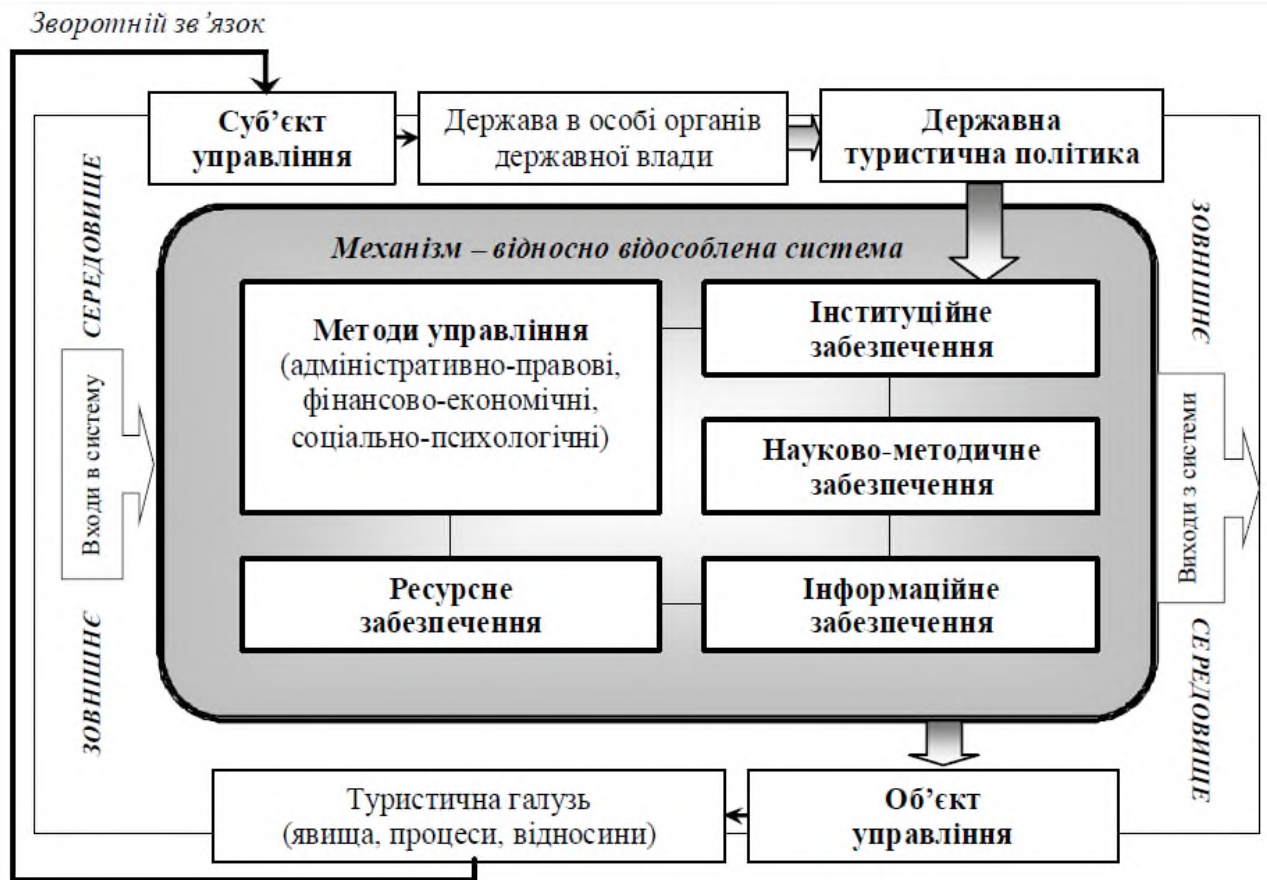
65. Царенко О.В., Шпак Л.О. Розробка механізму залучення фінансових інвестицій в туристично-рекреаційний комплекс регіону. Інвестиції: практика та досвід. 2029. №6. С. 11-14.

66. Цибух В. Туризм в Україні. Економіст. 2017. №6. С. 35-37.

67. Чкан А.С. Державне регулювання туризму в Україні : збірник наукових праць Таврійського агротехнологічного університету. Економічні науки. 2018. №2 (18). Том 3. С.278-290

68. Чорненька Н.В. Організація туристичної індустрії. Київ: Атлант, 2018. 264 с.

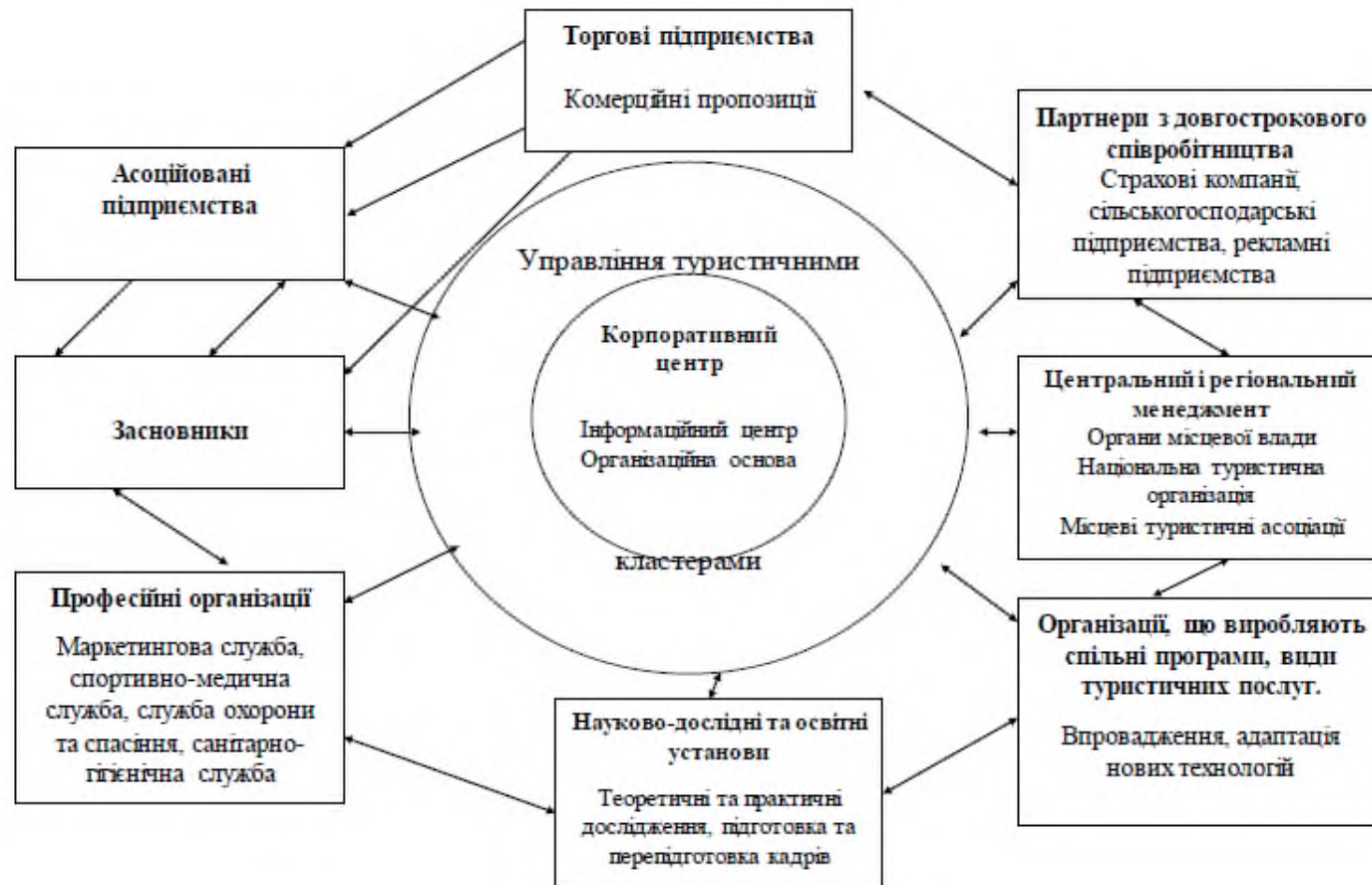
Додатки

Будова механізму державного управління туристичною галуззю

Джерело: [9, с. 50]

Додаток Б

Коопераційна система туристичного кластеру